

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТВОРЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «СОНЯШНИК»

Д. І. Дроздовський, Г. І. Гримашевич, О. В. Калинич, О. О. Кузьмич, О. Ю. Приходько

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з підготовки до IV етапу
Всеукраїнської учнівської олімпіади
з української мови та літератури

gra-sonyashnyk.com.ua

Соняшник®

Українознавча гра

ХАРКІВ - 2017

УДК 811.161.2
ББК 81.2 УКР я723
Б61

*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
(Лист інституту інноваційних технологій і змісту освіти
Міністерства освіти і науки України від 03.08.2017 №2.1/12-Г-628)*

Автори-укладачі:

Д. І. Дроздовський
Г. І. Гримашевич
О. В. Калинич
О. О. Кузьмич
О.Ю. Приходько

©Видавництво «Соняшник»
©Д. І. Дроздовський, Г. І.
Гримашевич, О. В. Калинич, О. О.
Кузьмич, О.Ю. Приходько

Переднє слово

Якісні перетворення в українській освіті (прийняття Закону «Про освіту» 5 вересня 2017 р., формування і впровадження концепції «Нової української школи», затвердження нового стандарту освіти та ін.) виявили нагальну потребу в людях творчих, активних, здатних неординарно мислити, нестандартно розв'язувати поставлені завдання та на основі критичного аналізу формулювати нові перспективи для філологічної науки й гуманітаристики загалом.

Раннє виявлення та підтримка талановитої молоді – пріоритет у нинішній освітній системі України. На сучасному етапі розбудови освіти спостерігаємо підвищений інтерес до обдарованості, її виявлення, розвитку обдарованих дітей, підготовки педагогів до роботи з ними. Обдарованість визначаємо як здатність до видатних досягнень у будь-якій значущій царині людської діяльності. Із психологічної точки зору важливо зауважити, що обдарованість – це складний феномен, у якому нероздільно пов'язані пізнавальна, емоційна, волева, мотиваційна, психофізіологічна та інші царини психіки людини.

Всеукраїнська учнівська олімпіада з української мови та літератури дає можливість виявити філологічну еліту України. Свого часу В. Липинський писав про те, що «розвиток будь-якої держави починається із розвитку національної еліти».

Учнівські олімпіади з української мови та літератури – важливий чинник виявлення філологічно обдарованої молоді, яка уже сьогодні бачить себе літературознавцями й мовознавцями, а тому прагне максимально повно відкрити для себе таїну художнього слова, озброївшись сучасними інструментами філологічного аналізу.

Учасники олімпіади – носії нового філологічного мислення. Вони в авангарді літературних новинок і подій, тримаючи руку на пульсі філологічного життя в Україні. На олімпіаді юних філологів поєднано завдання практичного й теоретичного гатунку.

У представленому посібнику подано теоретичні матеріали і практичні завдання, які допоможуть підготуватися до олімпіади з української мови та літератури. Збірник містить поради до написання творів і есе, приклади повного синтаксичного розбору складних речень, зразки системного аналізу художнього твору, різні види тестів, що трапляються в завданнях IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури (2014-2017 рр.). Посібник розрахований на учнів старших класів, викладачів української мови та літератури. Представлені в ньому матеріали відображають підходи «Нової української школи». Серед авторів посібника – знані науковці та вчителі-практики, багаторічні члени журі IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури, а саме: *Гримашевич Галина Іванівна* – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови Житомирського державного

університету імені Івана Франка; *Дроздовський Дмитро Ігорович (упорядник)* – кандидат філологічних наук, докторант, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, один із розробників проекту «Нова українська школа»; *Калинич Олеся Василівна* – учителька української мови та літератури Хустської гімназії-інтернату Закарпатської області, учителька-методист, заслужена учителька України, переможниця конкурсу «Учитель року – 2015»; *Кузьмич Оксана Олексіївна* – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови Рівненського

1

державного гуманітарного університету; *Приходько Оксана Юріївна* – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри базових і спеціальних дисциплін Національного авіаційного університету.

ПОРАДИ ЩОДО НАПИСАННЯ ТВОРУ

Письмовий твір – це оригінальний зв'язний текст, самостійно складений на певну тему. Твір надає значні можливості для самостійного творчого виявлення зв'язного мовлення учня, але водночас і можливість обійти прогалини у своїх знаннях і навичках з орфографії та пунктуації.

Творчі роботи «олімпіадники» пишуть переважно в художньому, публіцистичному та науковому стилях і жанрах, притаманному кожному з цих стилів.

Текст може бути реалізований в одній із форм типів мовлення: описі, розповіді, роздумі або в їхньому поєднанні з перевагою якоїсь однієї форми.

Тип мовлення, який вибирає учень для свого твору, залежить від типу й теми письмової роботи.

«Олімпіадники» мають уміти правильно ділити текст на абзаци – частини, що містять певну думку. Не варто робити великих абзаців, у яких висловлено кілька думок, і, навпаки, шматувати текст на маленькі частини по два-три речення.

Така систематична попередня робота перед написанням кожного навчального твору сприятиме успіхові, додасть упевненості у своїх силах, полегшить підготовку до олімпіади, конкурсу.

Рекомендації до написання твору-роздуму

I. Написання твору починається з **вибору теми**. З цією метою можна провести рефлексію (самоаналіз), ставлячи собі такі запитання:

- *Я знаю матеріал?*
- *Мені цікава ця тема?*
- *Чи є в мене досвід у написанні творів за таким матеріалом?*
- *Чи відповідає мій стиль обраній темі?*

- Чи посприяють роботі мій характер і настрій?
- Чи встигну я вчасно дописати твір (чи не заскладна для мене обрана тема)?

II. Добре обдумайте **тему**.

1. Проаналізуйте кожне слово у формулюванні теми, з'ясуйте, якщо в цьому є потреба, лексичне значення.
2. Визначте, яке з них уміщує в собі основне зерно теми.
3. Якщо тема сформульована цитатою (рядками з тексту – прозового чи поетичного), то зверніть увагу, чи є там роз'яснення, чи лише прізвище автора.
4. Якщо тема розпочинається «Моє ставлення...», «Мої роздуми...», то в ній має бути елемент самоаналізу.

III. Сформулюйте **ідею**, відповівши на такі запитання:

1. Яку думку необхідно довести?
2. Чому цю? А може, іншу?
3. Отже, ... (формулюємо знайдену ідею для заголовка основної частини твору).

IV. Щоб твір не набув поверхового характеру, необхідно знати та вміти, як **дібрати до нього матеріал**:

1. Подумки перегорніть сторінки книжки.
2. Відберіть сцени, які безпосередньо пов'язані з основним «зерном» теми, запишіть їх на чернетку в колонку.
3. Виокремте аргументи, деталі для доведення думки.
4. Розмірковуючи над літературною темою та визначаючи ідею твору, доберіть 4-6 поезій, у яких домінує думка, що доводитиметься.
5. Якщо тема вільна чи широка, слід урахувати й те, що мова може йти про великі прозові полотна чи поетичні твори. Варто обмежитися двома-трьома прозовими творами (які знаєте найкраще). Працюйте не стихійно, а за компасом ідеї епізоду першого прозового (чи поетичного) твору.

Знайдені епізоди (приклади) допоможуть уточнити, поглибити думку, яка й стане ідеєю вашого твору.

Варто поставити перед собою запитання:

1. Які літературні паралелі будуть проведені у творі?
2. У яких ще видах художнього мистецтва розкрито досліджувану проблему?

V. Складіть **план**. Зазвичай його не вимагають під час написання твору. Але в основі будь-якої свідомої діяльності людини лежить план: із чого почати? що далі робити? до чого це приведе? Вибраний шлях досягнення мети і є визначеною послідовністю операцій, дій, тобто це план. Тому на чернетці варто зробити начерки: про що, у якій

послідовності викладатимете свої думки в письмовій роботі (хоча б у довільній формі).

VI. Вступ. Основне – розпочати. Перед учнями нескінченна кількість слів, словосполучень, фраз... А з чого почати?

Основні **способи написання** вступу:

- стандартний (роздуми про поняття, окреслені в темі);
- несподіваний (спробуйте заперечити усталені істини – це шокує; сформулюйте гіпотезу: зробіть припущення, що відбудеться, якщо чогось не існуватиме; визначте причини відсутності чогось та опишіть можливі наслідки);
- «наказовий» (використовуйте дієслова у формі наказового способу, наприклад, замість традиційного *Життя швидкоплинне*, спробуйте: *Живи сьогодні! Не розмінюй себе на дрібниці тощо*);
- інформативний (назвіть одразу кілька фактів, пов'язаних із темою);
- «цитатний» (розпочніть твір із доречної цитати; не використовуйте кліше, штампи – це нудно й банально);
- діалог із читачем (використовуйте риторичні запитання).

VII. Не менш важливим є підсумковий акорд твору – кінцівка.

Думка має бути доведена до кінця, а остання фраза – виразною, багатозначною.

Це може бути:

- стиснутий у декілька рядків підсумок усього твору (кінцівка-висновок);
- чітка, енергійна відповідь на запитання, поставлене на початку твору (кінцівка-відповідь);
- цитата (думка), яскрава, влучна, яка вбирає в себе суть ідеї твору (кінцівка-цитата (думка)).

Мовні засоби для побудови тексту

Добір засобів (слів, виразів, конструкцій) повинен залежати від смислових відношень між частинами формульованої думки. При цьому обов'язково треба шукати кілька синонімічних висловів і вибирати найточніший.

• Для з'ясування ідеї (основної думки, проблеми) можна використати один із можливих варіантів:

АВТОР розглядає (розкриває, висвітлює, порушує, розв'язує) проблему; торкається проблеми; занурюється (входить) у проблему; зупиняється на проблемі.

• Для опису композиції художнього твору можна вибрати один із таких виразів:

ТВІР складається з кількох частин, побудований, має структуру (просту, складну), починається, розгортається, завершується, подано у вигляді.

• Залежно від того, який конкретний зміст художнього твору, яку інформацію автор подав у тексті й що учень може взяти з цього для своєї праці, можна подумати над такими конструкціями:

АВТОР аналізує, характеризує, показує, доводить, з'ясовує, порівнює, зіставляє, підкреслює, виділяє, аргументує, наголошує на, виходить із того, стверджує, заперечує, ставить завдання, формує думку, формулює це так, вважає, що, вбачає в цьому...

• Для викладу авторської позиції, ставлення, оцінок можна вибрати один із виразів або побудувати близький до цього:

АВТОР вважає, переконує, обґрунтовує, обстоює погляд (ідею, думку), дотримується погляду, стверджує, підтверджує, заперечує, переконливо доводить, сумнівається, вагається, схвалює, зневажає, передбачає перебіг подій, міркує, критикує, ігнорує, дорікає, спростовує думку (наклеп), ураховує, звертає увагу, накреслює перспективу (шляхи), цінує, недооцінює...

Цей синонімічний ряд може бути використаний і для характеристики образів.

• Основною частиною письмового твору (роздуму) є підсумкова частина, висновки. Тут важко обійтися без висловів на зразок:

Отже, одне слово, із цього видно (впливає), точніше кажучи, іншими словами, це означає, аналіз показує (підтверджує), з опису видно, з одного боку, з іншого боку, і все ж, на завершення, на закінчення можна сказати, можна підсумувати, варто підкреслити, висновок можна зробити такий...

Редагування твору. Написавши твір на чернетці, перевірте його:

- чи відповідає написане обраній темі;
- якщо є епіграф, чи доречний він;
- якщо є план, чи співвідноситься з темою;
- чи логічно пов'язані пункти плану;
- чи текст написаний за пунктами плану;
- якщо немає плану, то чи є послідовність викладу;
- чи є логіка у висвітленні матеріалу;
- чи дотримано основної композиційної вимоги: вступ, виклад, висновки;
- чи пропорційні частини твору;
- як сформульовані його основні думки (розгорнуті тези);
- чи є ілюстративний матеріал до них і чи доцільно він використаний;
- чи використані в тексті цитати, чи доречні вони і як оформлені;
- чи немає фактичних помилок, хибних думок, переплутування, зміщування матеріалу;
- якщо написано багато, чи можна скоротити текст;
- якщо твір здається коротким, чи можна його розширити, чим доповнити;
- перевірте, наскільки грамотно написано текст.

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ ТВОРІВ

Шанобливість – ключ до взаєморозуміння

Ківеждій Дарина, 7 клас

Кажуть, шанобливість викликає повагу й любов навколо. На мою думку, подібне твердження звучить дещо суперечливо, особливо при буквальному прочитанні, адже шанобливість – це ставлення до людини з повагою, з урахуванням її особистості, інтересів, життєвого досвіду. Але цього замало для того, аби викликати в когось почуття любові, бо любов – явище глибоке, таємниче та багатогранне.

Моя думка така: шанобливе ставлення до людей здебільшого викликає позитивне ставлення до тебе, але не любов. У сучасному світі, де кожен прагне бути кращим за інших, самоствердитися за рахунок інших, це своєрідна щирість, яка сприяє повноцінному спілкуванню, установленню міцних дружніх стосунків між людьми. Так, шанобливість може викликати повагу, навіть своєрідний страх, але не любов.

Наприклад, Святослав Ігорович, київський князь, який правив Україною-Руссю з 945 року по 972 рік, шанував не тільки своїх дружинників, а й ворогів. У "Повісті" є оповідь про те, як на землі супротивника перед походом прибував посланець від київського князя. Святослав повідомляв про майбутній напад короткою фразою «Хочу йти на ви». Це давало змогу ворогові підготуватися. Так, за незвичайну шанобливість князя поважали й вороги. А от чи любили? Питання риторичне.

Також можемо згадати одну з десяти заповідей Божих: "Люби ближнього, як самого себе". До тебе будуть ставитися так, як ти ставитимешся до інших. Хочеш, щоб тебе поважали, спочатку шануй інших. Дійсність трохи інакша. У підлітковому віці ми схильні закохуватися. Мій друг із великою пошаною ставиться до своєї однокласниці. А вона?.. Скажу так: його шанобливість любові в дівчини не породжує.

Традиції українського народу багаті. Але чи можна уявити їх без шанобливого ставлення до людей старшого покоління? А ставлення українців до батьків, старих, старців-кобзарів, козацьких отаманів? Наші предки знали: люди з багатим життєвим досвідом, наділені мудрістю, шанобливе ставлення повернуть сторицею.

То що ж виходить: шанобливість – могутній інструмент впливу? Дуже важливо, щоб твоя шанобливість була щирою та безкорисною й не перетворювалася на грубі лестоці. Людина рано чи пізно відчує, що її використовують, і відвернеться від тебе. Можливо, ти отримасш щось

завдяки своєму підлещуванню, але втратиш шанс на справжню дружбу та повагу.

Отже, шанобливість – це справді ключ до взаєморозуміння та поваги між людьми. А от любов... Для такого почуття потрібно більше, ніж шанобливість.

**«Пісня має те велике, єдине, що не вмирає, що гукає, об'єднує,
проймає жагучим почуттям духовності» (М. Шевченко)**

Рівіс Олександр, 8 клас

*Криниця та з живою, чистою водою –
То творчий дух народу...*

Іван Франко

Крилата думка сягає неба. Ніжний дотик заспокоює серце. Тужлива мелодія бринить у душі. Пісня має надзвичайну силу, бо вона, за легендою, – Божий дар українцям.

Пісня – не тільки окраса української культури. Вона об'єднує, піднімає з колін, проймає духовністю. Вона журлива й приваблива, чарівна й солодка, невмируща й славна. Якщо Україну часто порівнюють із вродливою дівчиною, то пісня – найпрекрасніша квітка в її пишному вінку. Пісня – життєдайна криниця цілющої води, з якої черпаємо мудрість і знання, розум і силу. Переступити її – означає знехтувати спадком народу, стати його відчуженою гілкою, загубитися серед народів землі, ставши моральним покручем. Це добре розуміли наші предки, тому й передавали дзвін шабель, стогін знедолених, радість від перемоги над загарбником словами жагучо-нестримних пісень. Адаже пісня була з нами завжди: у звитяжних походах, у турецькому полоні, ночувала при чумацьких вогнищах під зоряним небом, тамувала біль розлук і заглушувала гуркіт кайданів на сибірській каторзі. Українці з давніх-давен прагнули поетично осмислити власну історію — минуле й сучасне, заглянути в майбутнє. Літописці творили історію в книгах, а народ – у пісні.

Саме історичні пісні, у яких відображаються різні події: боротьба з монголо-татарами, війна проти польської шляхти під проводом Богдана Хмельницького, повстання Устима Кармалюка та інші, – об'єднують і надають наснаги.

Наші лицарі не йдуть на компроміс із ворогом: вони готові вмерти, але не підкоритися їм. Таким мужнім патріотом був козак Морозенко («Ой Морозе, Морозенку»), до речі, один із найбагатших магнатів Речі Посполитої, який став на захист знедолених українців і відважно бився з ворожою силою:

Билися наші козаченьки

До ночі глухої, —
Полягло наших чимало
А татар утрое.

Ні страху, ні втоми не знав молодий воїн, і лише численність ворогів здолала героя. Витерпівши страшні муки, Морозенко не скорився. Він виявив незвичайну витривалість, зневажив смерть і з думкою про Україну загинув.

У пісні «Зажурилась Україна» не лише змальовано картину сваволі ворогів, а й звучить заклик до збройного повстання:

Годі тобі, пане-брате, гринджоли малювати,—
Бери шаблю гостру, довгу та йди воювати...

Найдавніші патріотичні пісні донесли до наступних поколінь весь драматизм, трагізм епохи.

...Війна 21 століття. Постріли зброї, плач вдів і сиріт ... Молоді хлопці, яким би ще жити й кохати, гинуть за рідну землю. Не стихає стогін на нашій землі. Чорний ворон війни закриває схід держави. 16 січня 2016 року піснею-жалем українці згадували відважних кіборгів, які відчайдушно захищали Донецький аеропорт. Час безжально перегорне й цю героїчну сторінку життя, а про кіборгів співатимуть нащадки в історичних піснях, як ми зараз про Богдана Хмельницького чи Максима Залізняка... А зараз ще тужливо лине над Україною «Плине кача»... Та я вірю, що скоро над нашою землею зазвучить переможний козацький марш!

Отже, пісня – окраса духовності мого народу – об'єднує, надає наснаги, учить бути гордими, бо ми – українці – великий єдиний народ. Не даймо замулитися життєдайній криниці народної пісні!

Дім без книги – що тіло без душі

Ференчук Марія, 9 клас

*Велика користь буває людині
од учіння книжного.
Бо се ріки, що наповнюють
Всесвіт увесь.
Се ж джерела мудрості,
бо є в книгах незмірна глибина.
Ярослав Мудрий*

Скільки книг треба осягнути, щоб стати розумним, мудрим, освіченим?
Цього ніхто не знає. Читати потрібно протягом усього життя. Вік живи – вік учись.

Книга – найкращий порадник у всіх життєвих ситуаціях. Недарма в народі кажуть: «Книга вчить, як на світі жити».

Я вважаю, що дім, у якому немає книги, подібний до тіла без душі. Фізична краса втрачає свої принади без чуйного серця. Так і дім: який би він розкішний і модерний не був, стане пустим і неповноцінним без книг, адже саме книга часто слугує чудодійними ліками для знеболеного серця й цікавою забавкою у хвилини радості. Титан українського духу Іван Франко добре розумів це:

*Книги – морська глибина,
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хто і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.*

Кожна книжка – це окремий світ зі своїми правилами. Читаючи, ніби занурюєшся в неї з головою, вирушаєш у світ пригод разом із головним героєм. За всіх часів люди славили книгу. Як її тільки не називали: і джерелом мудрості, і цілителькою душі, і сонячним сяйвом, і рікою, що живить Усесвіт.

Книжка в усі часи була центром життя української родини. Пам'ятаєте, як у «Зачарованій Десні» Олександра Довженка дід читав Псалтир? А як Михайлик із повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» жити не міг без книг? Навіть у бідній сім'ї цінували книгу – чи Біблію, чи Псалтир, чи «Кобзар» Тараса Шевченка. Однак сучасність диктує нові реалії. Наприклад, будинки, у яких проживають мої друзі, вишукані, зовні нагадують палаци, проте я вже давно спостерігаю, що на полицях немає жодної книги. Такі споруди схожі на людину, яка зовні неймовірно красива, а всередині – пустота... Якщо вдома немає книг, то чи навчиться дитина цінувати мудрість віків, чи захопиться історією народу?

Торкаючись сторінок, ми занурюємось у минуле.

Коли Московія ще мирно спала у своєму болоті, Нестор Літописець у Києві укладав для нащадків «Повість минулих літ».

Невідомий автор подарував нам «Слово про похід Ігорів» – одну з найдавніших пам'яток української писемності.

Проте найкращим прикладом того, що дім без книг пустий, є життя князя України-Русі Ярослава Мудрого. «Повість минулих літ» говорить, що він був освіченим, розумним і дуже любив книги. Ярослав читав їх удень і вночі. Завдяки Ярославу Мудрому в Україні з'явилася перша бібліотека – «дім» наповнився книгами. Захоплююся тим, що в глибоку давнину князь розумів: «У книгах – бездонна глибина; ми ними втішасмося в печалі, вони – узда для тіла й душі». Прикро, що мої сучасники не усвідомлюють цієї мудрості.

Не уявляю свого будинку без книг. Яким би безбарвним було моє дитинство, якби бабуся не читала оповідей із Біблії! Чи відчула б я маленькою глибину рідного слова без «Кобзаря» Тараса Шевченка? Обождною читати книжки. У деяких – захоплююся мужністю, відважністю

головного героя, в інших – засуджую його нерозсудливість. Пізнаю світ, учуся, мрію разом із книгою. Це те джерело, яке ніколи не замулиться моєю байдужістю.

Отже, дуже корисно й цікаво пірнати в книжкове море. Той, хто любить читати від сторінки до сторінки, від однієї книжки до іншої, обов'язково добереться до точних відповідей на всі запитання, які його цікавлять.

Тож цінуймо книги! Нехай вони прикрашають наш дім!

Література

1. Вчимося писати твори: методичний комплекс / Шуляр В.І., Гнаткович Т.Д., Ребрик Н.Й. – Ужгород : Гражда, 2015. – 234 с.
2. Як написати успішне есе: методичні рекомендації до написання есе / укл. Шендеровський К.С. – К., 2007.

ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ ЕСЕ

ФОРМУЛА

Есе/есей (фр. *essai* — «спроба», «нарис») – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію й висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне й визначальне трактування теми.

Особливості есе

1. Форма – довільна: «звичайний» твір, текст у формі діалогу, листа, щоденника, автобіографії – межі встановлює лише Ваша креативність. Придумайте неочікуваний заголовок, «голосні» епіграфи, ілюстрації.
2. Будова есе: вступ, основна частина, кінцівка.
3. Прийоми написання есе:
 - у хронологічній послідовності;
 - опис чи розповідь з аналізом проблем;
 - порівняння, аналогії, паралелі.
4. Обсяг тексту – довільний (якщо це не визначено умовою завдання).
5. Грамотність – обов'язкова!

Як НЕ ВАРТО писати есе

1. Звичайно, найлегше побудувати есе, скопіювавши його повністю чи списавши, трохи переробивши (щоб учитель не зразу здогадався)...

АЛЕ...

Використовувати **плагіат** – не поважати самого себе. Невже Ваш мозок настільки примітивний, що Ви не маєте власної думки?

2. Пам'ятайте: **есе – це не твір-роздум із використання фраз-штампів** на зразок «я в вважаю/на мою думку», «першим аргументом може бути.../по-перше,...», «на підтвердження сказаного можу навести приклад...» тощо. Якщо у своєму есе

будете використовувати кліше, то, можливо, обсяг тексту й збільшите, але змістової цінності Ваша робота не матиме.

3. Не збільшуйте штучно обсягу твору, переказуючи сюжети творів чи докладно розповідаючи про події. Автор есе зосереджує увагу на розкритті **НОВОГО** змісту, а не викладає вивченого матеріалу письмово.

Поради щодо побудови есе

1. **Підготовка до написання.** До есе готуйтеся завжди: занотуйте на полях неординарні погляди, думки, факти, «колекціонуйте» цитати; наприклад, у цьому робочому зошиті кольоровими олівцями зафарбуйте цікаві, на ваш погляд, думки. А перед написанням есе перегортайте сторінки й виберіть те, що стосується теми.
2. **Тема.** Уважно прочитайте запропоновану для есе тему. Підкресліть у темі есе **опорні (ключові слова)**, доберіть до них асоціації, з'ясуйте значення потрібних понять, запишіть їх через кому чи в колонку. Автор есе не має права описувати все, що йому відомо, а лише те, що буде творчою відповіддю на поставлене питання в темі. Упродовж усього есе необхідно підкреслювати зв'язок наведених фактів.
3. **Вступ.** Будь-який твір-есе варто розпочати зі вступу, у якому має бути висвітлено загальний підхід до теми. Вступ повинен містити проблемне завдання й відповідь на поставлене питання. Оскільки в есе треба мислити творчо, то це можна робити на основі парадоксів, протиставлень. Спробуйте починати мислити від супротивного.

Способи написання вступу

- стандартний (роздуми про поняття, окреслені в темі);
- несподіваний (спробуйте заперечити усталені істини – це شوкус; сформулюйте гіпотезу: зробіть припущення, що відбудеться, якщо чогось не існуватиме; визначте причини відсутності чогось й опишіть можливі наслідки);
- «наказовий» (використовуйте дієслова у формі наказового способу, наприклад, замість традиційного «Часу не наздоженеш» спробуйте «Не втрачай жодної хвилини!» або «Цінуй кожную мить життя!»)
- інформативний (назвіть одразу кілька фактів, пов'язаних із темою);
- «цитатний» (розпочніть есе з доречної цитати; не використовуйте кліше, штампи – це нудно й банально);

- діалог із читачем (використовуйте риторичні запитання).
4. **Основна частина** есе вибудовується з метою переконання читача. Для цього автор есе має використати вагомі **аргументи**. Спочатку варто викласти ключові ідеї та факти, які підтверджуватимуть приклади до цих ідей.
 5. Звертатися до будь-яких **джерел** не просто можна, а потрібно. Покликання на лідерів думки автоматично додасть вагомості вашому есе. Проте кожному таку фразу оформляйте як цитату. Збережіть цитати, що сподобались, обов'язково зазначивши автора та джерело.
 6. Подумайте про доречні **приклади** чи, якщо формат і тема есе уможливають, пошукайте статистичні дані, проаналізуйте їх. Так крок за кроком наповнюйте ваше есе, поки не зрозумієте, що матеріалу вистачає.
 7. **Висновки** – не обов'язково пряма відповідь на проблемне питання. Це може бути доречна цитата, заклик до дії, узагальнення, ствердженням будь-чого, запитання чи остаточно не завершені роздуми. Вдалим варіантом завершення есе вважають використання афоризмів.
 8. Зробити останню **редакцію** есе (якщо маєте змогу, то краще через деякий час після написання, коли текст і ваш мозок «трохи охолонуть»). Зверніть увагу на те, чи збереглася логічна структура, чи відповідають аргументи зазначеним тезам, чи немає помилок. Подумайте: якби Ви перевіряли це есе як чуже, Вам було б цікаво читати матеріал? Пам'ятайте: твір повинен бути грамотним.

АНАЛІЗ РЕЧЕННЯ ЯК РІЗНОВИД ОЛІМПІАДНОГО ЗАВДАННЯ. ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ФАХІВЦЯ

Синтаксису як розділові мовознавчої науки належить особливе місце в шкільному курсі української мови. Зумовлене це роллю мови як засобу формування і вираження думки, спілкування між людьми; тільки на синтаксичному рівні мовної системи виявляється функціональна значимість одиниць усіх інших рівнів, їх участь у досягненні комунікативних цілей. Із цього випливає необхідність якнайтіснішого зв'язку між вивченням синтаксису й опрацюванням матеріалу інших розділів мовознавства.

Повний синтаксичний розбір охоплює всі диференційні ознаки *одиниць синтаксису: словоформи, словосполучення, простого і складного, у т. ч. багатокomпонентного речення*. Це найпоширеніший засіб закріплення засвоєних відомостей із синтаксису. Крім того, він дає можливість комплексно перевірити знання учнів практично з усіх розділів

сучасної української мови. До прикладу, *лексичне значення* багатозначних і вжитих у переносному значенні слів, омонімів виявляється лише в контексті. Лише в реченні або й зв'язному висловлюванні розкриваються функції синонімів та антонімів, зміст і функції фразеологізмів. Спираючись на відомості з синтаксису, можна зрозуміти сутність таких способів *творення слів*, як перехід з однієї частини мови в іншу, основоскладання та злиття, утворення нового слова внаслідок зміни значення наявної в мові лексики. Опора на синтаксис потрібна для *розрізнення морфологічних форм* однієї чи різних частин мови, перехідних і неперехідних дієслів, безособових дієслів, усвідомлення ролі прикметників, відносних займенників, прийменників і сполучників, розмежування омонімічних частин мови (напр., слів *що, як*). Актуальне членування речення потребує послуговування такими засобами *фонетики*, як логічний чи фразовий наголос, темп, тембр мовлення.

Знання зі синтаксису мають *практичне значення* для використання мовного матеріалу. Наприклад, низка орфограм має синтаксичне обґрунтування. Це стосується правопису відмінкових закінчень іменних частин мови (*купити хліб – не купити хліба*), дієслівних форм (*ніщо не забуте – нічого не забуто*), розрізнення слів і словосполучень *сільськогосподарський і господарсько-виробничий*), розмежування однозвучних слів і сполучень слів (*проте – про те, якби – як би, по-новому – по новому*), пунктуаційних правил (*Зупинитись не можна, продовжувати рух. – Зупинитись, не можна продовжувати рух*), членування тексту на висловлення і вживання великої літери для позначення абсолютного початку речення тощо. Лінгвістичний аналіз тексту значною мірою базується на синтаксичних засобах зв'язку (видо-часові і способові форми дієслів-присудків, порядок слів і компонентів складного речення, речення узагальнювального змісту, неповні речення) і под. Тому в опрацюванні синтаксису особливо важливе дотримання принципів систематичності й системності, наступності й перспективності навчання.

Вивчення синтаксису у школі супроводжується низкою загальних і специфічних для окремих тем труднощів.

Це, зокрема, такі:

1. Місце **частки, прийменника, займенника, зрідка – сурядного сполучника** в анафоричній функції в членуванні речення: *Лише на природі ми справжні; Вони були якісь такі потайні; Щось чуже, щось природне...*
2. Виокремлення **головного члена односкладних речень, подібного до підмета** (у називному-номінативному реченні) і **до присудка** (в односкладних дієслівних реченнях) замість традиційного підмета і присудка: *Ніч. Тиша. Біле, біле поле* (В. Сосюра); *Вантажать динь багряні кулі...* (А. Малишко).

3. Тлумачення **стійких сполук** як одного члена речення: *день до вечора = абияк, недбало*.
4. Розмежування **структурної і семантичної неповноти**: *Я люблю тебе* (структурно повне), *ще більше пишу тобі* (структурно неповне), хоч за семантикою речення ідентичні.
5. Розмежування простих **односкладних узагальнено-особових** речень і **складних** речень узагальнювального змісту й помилкове зарахування останніх до односкладних: *Що посієш, те й пожнеш* (Н. тв.).
6. Використання терміна **супірядність** (префікс су- означає спільне підпорядкування) на позначення однорідної й неоднорідної підрядності.
7. Неідентичність термінів **складне багатоконпонентне речення і складна синтаксична конструкція** (будь-яке просте поширене, ускладнене речення можна вважати складною синтаксичною конструкцією).
8. Потракування **зворотів як поширених членів речення**, засобів вираження і поширення звороту. Порівняймо: *Серце дівоче, від людського ока заховане, повне краси і снаги* (М.Вороний) (речення двоскладне з іменним складеним присудком, вираженим прикметником, поширене, ускладнене відокремленим означенням) – *Заховане від людського ока дівоче серце повне краси і снаги* (речення двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними додатками).

На деяких моментах зупинимося докладніше.

Передовсім зазначимо, що для сучасного синтаксису характерний *семантичний підхід* до вивчення синтаксичних одиниць, який простежується і в шкільній практиці. Поглиблений інтерес до смислової сфери мови визначається насамперед прагненням розширити уявлення про закономірності її організації, специфічні властивості, що дозволяють їй бути знаряддям пізнання і комунікації. Саме семантичний критерій є визначальним для розпізнавання другорядних членів речення, типів односкладних речень, окремих різновидів неповних речень тощо.

Завдання вчителя – навчити учнів відрізнити аналізоване мовне явище від подібних до нього за значенням або за формою. Таким є **розмежування додатків і неузгоджених означень, додатків і обставин**: *будинок (який?) школи; будівництво (чого?) школи*. Хоч в обох випадках маємо іменникові словосполучення однієї моделі, зв'язок керування, але смислові відношення між головним і залежним словом різні; *битись (як?) пташкою у вікно (про думку) і битись (чим?) палицею*. Подібно дісприслівниковий чи дісприкметниковий звороти близькі змістом до підрядних речень, однак учень повинен усвідомити їхню найсуттєвішу відмінність – у зворотах нема граматичної основи.

Розмежування головних і другорядних членів речення ускладнюється тим, що кожен із них виражається різними морфологічними засобами, тобто морфологізованими (слова тих частин мови, для яких зазначена синтаксична функція є первинною, основною: наприклад, для підмета це *іменник* або *займенник* у називному відмінку, для присудка – дієслово в особовій формі, для обставини – прислівник і под.) і неморфологізованими (слова тих частин мови, для яких зазначена синтаксична функція є вторинною, наприклад: підмет, виражений інфінітивом, службовим словом, стійким словосполученням, реченням, навіть складним; додаток, означення – інфінітивом (любити *малювати* і любити *малювання*; наказав *зупинитися*, бажання *навчатися*), стійкою сполукою (шматочок (який?) *з воловий носочок*), прислівником (кава (яка?) *польвівськи*); присудок – іменною частиною мови, обставина – прислівником чи відмінковою формою іменника тощо).

Важко учням аналізувати речення, у яких **члени речення виражені словосполученнями** – тут інколи вдаються до варіантів залежно від того, семантичним чи формальним показником буде надано перевагу. Помилки часто зумовлені тим, що учні ставлять до членів речення не смислові, а морфологічні питання, напр.: *виріб із чого?* (замість *який?*) *із металу*; *книга кого?* (замість *чия?*) *сестри*; *читає що роблячи?* (замість *як?*) *лежачи*.

Наявність **подвійного присудка** (т. зв. граматичної «трійки») також становить для учнів нову інформацію. Це конструкція, обидва повнозначні компоненти якої перебувають з підметом у подвійному предикативному зв'язку. Перший компонент подвійного присудка – особова форма повнозначного дієслова на означення руху (ходити, іти, прийти, бігти, брести та ін.), стану чи діяльності (стояти, лежати, сидіти, працювати та ін.), другий – найчастіше прикметник чи його еквівалент. Звичайно присудкові прикметники в подвійному присудку мають форму називного та орудного відмінків, наприклад: *Я йшов останнім і думав про діда Платона* (О. Довженко) – присудок *йшов останнім*; *Плавці лежать важкі і нерухомі* (Л. Костенко) – присудок *лежать важкі і нерухомі*. Однак подвійними (складними) присудками є лише такі, що стосуються підметів – назв осіб. Якщо ж функцію підмета виконують назви неістот, то присудки є складеними іменними, наприклад: *Ліс стояв розхристаний, спустошений і дикий* (С. Васильченко).

Складним для учнів є питання про **засоби зв'язку** між частинами складного речення, особливо про сутність сполучних слів – відносних займенників і займенникових прислівників, які, виконуючи функції сполучників, водночас є і членами речення, повнозначними словами з усіма властивими їм морфологічними ознаками. Підготовку до цього слід починати ще під час опрацювання простого речення, у якому

такі слова виступають відповідно підметом, обставиною, додатком. Порівняймо: *Ти не можеш мене покарати блискавками з-під милих брів, бо тебе я навіки втратив ще до того (обставина), як (сполучник) вперше стрів (В. Симоненко). До того як (сполучник) виїхати за кордон, співак попрацював у двох оперних театрах України (із журналу).*

Помітним на сьогодні є підвищений інтерес мовознавців до проблем **синкретизму** в системі членів речення, що визначається як синтез в одному членові речення диференційних ознак різних членів речення, різних їхніх функцій. Синкретична семантика багатша, ніж семантика типових семантико-синтаксичних відношень. Лише типовими відношеннями (предикативними, атрибутивними, об'єктними, обставинними, апозитивними тощо) не можна передати багатства відтінків у значенні.

На думку професорки кафедри українського мовознавства Черкаського національного університету, доктора філологічних наук Л. В. Шитик, синкретизм членів речення може бути зумовлений такими факторами:

- 1) **синкретичним значенням опорного компонента.** Наприклад, у реченні *Дядько був людиною непересічною, натура із тих, хто у твореній ... знаходив сенс свого існування на землі (П. Загребельний)* у словосполученні *існування на землі* іменникова властивість головного компонента визначає його потребу в атрибутивному поширивачі, а дієслівна властивість – потребу в обставинному компоненті. Тому прийменниково-відмінкову конструкцію *на землі* кваліфікуємо як синкретичний другорядний член речення з атрибутивно-обставинним значенням;
- 2) **невідповідністю змісту і форми сполучуваних елементів.** Так, для прийменниково-відмінкових конструкцій функція обставини є вторинною, тому більшість зворотів, крім набутого обставинного, зберігають і об'єктне значення. Наприклад, у реченні *Їй [Орисі] і в голову не приходило, що найбільше Тимко мучиться саме через неї, через їхню баламутну, засуджену всім селом, любов (Г. Тютюнник)* сполуки *через неї, через любов* поєднують обставинне значення причини й об'єктне, тому їх кваліфікуємо як другорядні члени речення з обставинно-об'єктним значенням;
- 3) **подвійними синтаксичними зв'язками.** Наприклад, у реченні *Вся земля попід деревами всуціль встелена яскравим килимом опалого листа (П. Загребельний)* прийменниково-відмінковий зворот *попід деревами* залежить від іменника *земля (яка? попід деревами)* і від дієприкметника *встелена (де? попід деревами)*, що й породжує синкретизм атрибутивного й обставинного значень;
- 4) **контекстом:** у сполуках *допомога матері (кому? чия?), навчання дітей (чиє? кого?)* синтаксичну роль залежного компонента визначає контекст;
- 5) **лексико-граматичними особливостями поєднуваних слів (семантичні класи іменників і дієслів, валентні властивості дієслів**

тощо). У реченні *Гніздо лелека мостить на стовні* (Л. Костенко) прийменниково-відмінковий зворот *на стовні* має синкретичне об'єктно-обставинне значення місця дії. Наявність об'єктного відтінку пояснюється семантикою залежного компонента – іменника на позначення конкретного предмета, а обставинного – валентними властивостями опорного дієслова, що передбачає наявність просторового поширювача. Лексико-граматичними особливостями поєднаних компонентів (зокрема семантикою дієслова) пояснюється наявність об'єктного чи обставинного значення у конструкціях із так званим *дуплексивом* (членом речення, який характеризується одночасною подвійною залежністю від імені та дієслова і називає ознаку предмета, що проявляється одночасно з дією, та самою дією) Так, у реченні *...вважав Іваницю мало не своїм попихачем* (П. Загребельний) між компонентами з двобічною залежністю мають місце атрибутивно-об'єктні семантико-синтаксичні відношення (ССВ) (*вважав ким?, яким? мало не попихачем*), оскільки дієслово *вважати* потребує об'єктного поширювача. При дієсловах називати, прозивати, обзивати, охрестити тощо, якщо дія спрямована не на самого себе, а на іншу особу чи предмет, залежна словоформа має обставинне значення, наприклад: *Коли ти їм даси князя смиренного, вони називають його нікчемним, коли пропонуєш чоловіка з характером гордим, зовуть його пихатим...* (П. Загребельний) (називають як?, його яким? нікчемним; зовуть як?, його яким? гордим);

б) синкретизмом прийменника. Наприклад, у реченні *Вони [люди] пішли поміж деревами, і листя шелестіло під їхньою ногою* (Г. Тютюнник) прийменниково-відмінковий зворот **під ногою** має лише контекстуальне значення причини, оскільки конструкція "під + ор. відм." не є спеціалізованим засобом вираження причинових семантико-синтаксичних відношень.

Усі названі вище чинники найчастіше діють комплексно, зумовлюючи синкретизм семантико-синтаксичних відношень.

Значні труднощі для учнів становить опрацювання **багатокомпонентних речень** з різними типами зв'язку. Тут важливо не обмежуватись констатацією кількості частин і загальною характеристикою зв'язків між ними, а вникати в сутність логіко-граматичних відношень між кожною парою сусідніх елементів і між цілими групами. У цьому зв'язку маємо розмежовувати поняття *компонент* (умовно прирівнюється до простого речення) і *частина* (компонент чи група компонентів, які вичленовуються у зв'язку з поділом на зовнішній і внутрішній рівні членування). Тому, аналізуючи складне багатокомпонентне речення, важливо спочатку називати той синтаксичний зв'язок і семантико-синтаксичне відношення, яке виділяється на зовнішньому рівні членування, а згодом – усі інші типи зв'язків і відношень. Наприклад, у реченні *Таке моє родинне щастя: не вмю жити в заборолі, та і в чорнобилевій долі я маю те, чого не вкрати* (М. Тимчак) на зовнішньому рівні членування маємо протиставні

семантико-синтаксичні відношення, на внутрішніх – пояснювальні й означальні.

Одним із прийомів аналізу синтаксичних одиниць є **побудова схем** їхньої структури. У чинних шкільних і вишівських підручниках переважно застосовуються лінійні схеми. Позитивною рисою лінійних схем є те, що вони вказують на порядок розташування елементів, зберігають пунктуацію всередині та в кінці речення, сполучні засоби, графічно розмежовують сурядність (безсполучниковість) і підрядність. Іноді використовуються і рівневі схеми, перевагою яких є те, що вони здатні наочно показати глибину синтаксичних зв'язків, можливість виокремлення структурно-сміслових блоків. Особливо доречні рівневі схеми для відтворення складнопідрядних речень з кількома підрядними, речень із сурядністю та підрядністю.

Отже, опрацювання будь-якої синтаксичної теми – складний і багатоетапний процес. Починається він із спостережень над мовними фактами, які стають вихідним пунктом для узагальнень, для усвідомлення синтаксичних закономірностей, правил і визначень. У більшості випадків синтаксичні явища, які підлягають аналізу, не є для учнів чимось чужим і незрозумілим: у процесі читання художніх творів, текстів підручників, періодичних видань діти практично ознайомлені з синтаксичними конструкціями, вживають їх у власному мовленні. Тому треба подбати, щоб ця мовна практика ставала усвідомленою.

Схема аналізу словосполучення:

1. Виписати з речення всі прості словосполучення, згрупувати за аналогією.
2. У різнотипних указати головне і залежне слово.
3. Назвати частиномовну належність головного і залежного слів (дієслівно-іменникове, іменниково-займенникове, іменниково-числівникове тощо).
4. Назвати засіб зв'язку між словами (форма слова, прийменник, зміст).
5. Назвати (за можливості) форму підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання), їхні різновиди, а також смисловий зв'язок.

Наприклад: *Дивлюся на море широке, глибоке, поплив би на той бік – човна не дають* (Г. Шевченко).

Море широке: головне слово – море, залежне слово – широке, іменниково-прикметникове; засіб зв'язку – форма слова; узгодження повне; смисловий зв'язок – атрибутивний (залежне слово – означення).

Схема аналізу простого речення:

1. Знайти граматичну основу, отже, встановити, що речення просте.
2. Назвати тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне).
3. Назвати тип речення за емоційним забарвленням (окличне/неокличне).
4. Схарактеризувати будову речення:
 - а) за типом граматичної основи – двоскладне чи односкладне (якщо односкладне, то яке саме);
 - б) за наявністю другорядних членів речення – поширене чи непоширене;
 - в) за наявністю структурно необхідних членів речення – повне чи неповне.
5. Розібрати речення за членами і вказати, чим виражений кожен із них (головні члени речення; другорядні, група підмета і група присудка) (зразок аналізу див. далі).

Схема аналізу складного багатокomпонентного речення:

1. Знайти граматичні основи і довести, що речення складне.
2. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне / питальне / спонукальне) та за емоційно-експресивним забарвленням (окличне / неокличне).
3. Визначити тип речення за стосунком до дійсності (стверджувальне / заперечне / стверджувально-заперечне).
4. Визначити тип речення за наявністю / відсутністю сполучних засобів (сполучникове / власне сполучникове / сполучнослівне / сполучниково-сполучнослівне; безсполучникове; сполучниково-безсполучникове).
5. Проаналізувати смислові зв'язки між частинами (зовнішній рівень членування) і компонентами (внутрішні рівні членування) складного речення, за наявності підрядного зв'язку вказати вид підрядного речення. Можливі семантико-синтаксичні відношення: у *сурядному* – єднальні, зіставні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні) та тип структури (відкрита / замкнута); у *підрядному* – супідрядність (однорідна / неоднорідна) чи послідовна підрядність, контамінована (змішана) підрядність із подальшою характеристикою; позиція підрядної частини щодо головної (чого стосується підрядна частина: одного члена речення, словосполучення чи всього змісту головної і визначення на основі цього типу структурної взаємодії – прислівної / не прислівної; на яке питання відповідає підрядна частина; у *безсполучниковому* – однібічні відношення / двобічні; відкрита / замкнута структура).

6. Схарактеризувати засоби зв'язку між частинами складного речення.

7. Кожну частину розглянути за схемою аналізу простого речення, не вказуючи лише типу за метою висловлювання чи інтонацією, оскільки частина складного речення не має ні смислової, ні інтонаційної завершеності – ці ознаки характеризують усе складне речення як смислову та інтонаційну цілість.

10. Аналіз пунктограм.

ЗРАЗКИ РОЗБОРУ ПРОСТИХ І СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

1. Дім (підмет) виявився (частина присудка) схожим (частина присудка) на рукавичку (частина присудка) з (частина означення) відомої (означення) казки (частина означення), вміщував (присудок) десятки (частина додатка) найнесподіваніших (означення) закладів (частина додатка), починаючи від судів та будівельних комітетів і закінчуючи редакцією «Одеського вісника», Міським архівом та Музеєм старожитностей (обставина)

(Григорій Гусейнов , «Між часом і морем»).

Розповідне, стверджувальне, неокличне, просте, двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними присудками, відокремленими однорідними додатками; розділові знаки виставлені згідно з правописом на позначення однорідних і відокремлених членів речення.

2. Людина (підмет) сміється (присудок) з Бога (додаток) і диявола (додаток), прагнучи зробитися чимсь новим (обставина), прагнучи перевершити Бога (обставина), проте дедалі більше стаючи поріддям чогось бісівського, сатанинського (обставина) (Ярослав Мельник, «Чому я не втомлююся жити»).

Розповідне, стверджувальне, неокличне, просте, двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами; розділові знаки виставлені згідно з правописом на позначення однорідних і відокремлених членів речення.

3. Він (підмет) був (частина присудка) бруднувато-сірим (частина присудка), попелястим (частина присудка), і тільки (частина обставини) тепер (частина обставини), викупавшись у річці (обставина), знову (обставина) став (частина присудка) сліпучо-білим (означення) красенем (частина присудка), схожим на древніх предків (означення), що (підмет) царювали (присудок) по (частина обставини) циркових (означення) аренах (частина обставини) (Володимир Дрозд, «Білий кінь Шептало»).

[], і [...ім.], (що...).

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатокомпонентне, сполучникове, сполучниково-сполучнослівне, зі сурядністю і підрядністю; засоби зв'язку: сурядний єднальний сполучник і,

сполучне слово *що* при підрядному означальному (присубстантивно-означальному); розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення однорідних і відокремлених членів речення.

1 комп.: двоскладне, повне, непоширене, ускладнене однорідними присудками;

2 комп.: двоскладне, неповне, контекстуальне, ускладнене відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом, і відокремленим означенням, вираженим прикметниковим зворотом;

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

4. ...*Хто (підмет) не чув (присудок), як стривожено (обставина) вони (лебедині зграї, підмет) ячать (присудок), шукаючи тебе в чорних туманах (відокремлена обставина), хто (підмет) не бачив (присудок), як їхні (означення) безстрашні (означення) ватажки (підмет) розбиваються (присудок) вночі (присудок) об (частина додатка) незнані (означення) скелі (частина додатка), аби інші (підмет) жили (присудок) й могли долетіти (присудок) до (частина обставини) рідної (означення) землі (частина обставини), той (підмет) ніколи (обставина) до кінця (обставина) не збагне (присудок), що в людях (обставина) житимуть (присудок) ті самі (означення) закони (підмет) землі (означення) обітваної... означення* **(В. Земляк, «Лебедина зграя»).**

(Хто д.), (як...), (хто д.), (як...), (аби...), [займ. ... д.], (що...).

Розповідне, стверджувально-заперечне, неокличне, складне, багатоконтактне, сполучникове, сполучнослівно-сполучникове, складнопідрядне, з неоднорідною та однорідною супірядністю, послідовною підрядністю; засоби зв'язку: сполучне слово *хто* при підрядному означальному (займенниково-означальному), сполучник *як* при підрядному з'ясувальному, сполучник *аби* при підрядному мети, сполучник *що* при підрядному з'ясувальному; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення відокремлених членів речення.

1 комп. – двоскладне, повне, непоширене, неускладнене.

2 комп. – двоскладне, повне, поширене, ускладнене відокремленою обставиною.

3 комп. – двоскладне, повне, непоширене, неускладнене.

4 комп. – двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

5 комп. – двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними присудками.

6 комп. – двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

7 комп. – аналогічне.

5. *Коли берег (підмет) упав (присудок), оголивши бронзову спину нерухомої води (відокремлена обставина), білий (означення) кінь (підмет) Шептало (означення) не стримавсь (присудок) і побіг (присудок), перечіпляючись об кореневища верболозів (відокремлена обставина), грузнучи в піску та задихаючись від не знаної досі,*

нестерпної, та все ж солодкої сраги (відокремлена обставина), яку (додаток) можна вгамувати (присудок) живою (означення), а не іржавою (означення) водою (додаток), яка (підмет) текла (присудок) під (частина обставини) його (означення) ногами (обставина) (Володимир Дрозд, «Білий кінь Шептало»).

(Коли...), [... ім.], (яку...ім.), (яка...).

Розповідне, заперечно-стверджувальне, неокличне, складне, багатокomпонентне, сполучникове, сполучниково-сполучнослівне, складнопідрядне з неоднорідною супідрядністю та послідовною підрядністю. Засоби зв'язку: сполучник *коли* при підрядному часу, сполучне слово *яку* при підрядному означальному (присубстантивно-означальному), сполучне слово *яка* при підрядному означальному (присубстантивно-означальному); розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення однорідних і відокремлених членів речення.

1 комп. – двоскладне, повне, поширене, ускладнене відокремленою обставиною.

2 комп. – двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними присудками та відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами.

3 комп. – односкладне, безособове, повне, поширене, ускладнене однорідними означеннями.

4 комп. – двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

6. Люди (підмет) можуть (частина присудка) цілий вік (обставина) прожити (частина присудка) побіч одне одного (обставина), цілий вік (обставина) вони (підмет) дивитимуться (присудок) одне на одне (обставина) і ділитимуть (присудок) хліб (додаток), але й гадки не матимуть (присудок), яка (означення) дивовижна (означення) й несподівана (означення) музика (підмет) звучить (присудок) часом (обставина) у (частина обставини) їхніх (означення) серцях (частина обставини) (Валерій Шевчук, «Дім на горі»).

[], [], але [а...], (яка...).

Розповідне, стверджувально-заперечне, неокличне, складне, багатокomпонентне, сполучниково-безсполучникове; види сполучникового зв'язку – сурядний і підрядний; одноступенева підрядність; засоби зв'язку: інтонація, сурядний протиставний сполучник *але*, сполучне слово *яка* при підрядному означальному (присубстантивно-означальному); розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення.

1 комп. – двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

2 комп. – двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними присудками.

3 комп. – двоскладне, неповне, контекстуальне, непоширене, неускладнене.

4 комп. – двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними

означеннями.

7. Але Павло з Доцькою (підмет) були якісь (присудок) такі (означення) потайні (присудок), що мамі (додаток) залишалася (присудок) лише глибока (означення) лють (підмет) та безсловесний (означення) подив (підмет), коли французи (обставина) син із невісткою (підмет) бралися до роботи (присудок) так гостро (обставина), ніби хотіли (присудок) швидше (обставина) докотити (присудок) день (додаток) до вечора (обставина) **(Марія Матіос, «Майже ніколи не навпаки»)**.

Але [], (що...), (коли...), (ніби...).

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатоконпонентне, сполучникове, власне сполучникове, складнопідрядне, із послідовною підрядністю; засоби зв'язку: сполучник *що* при підрядному міри і ступеня, сполучник *коли* при підрядному часу, сполучник *ніби* при підрядному міри і ступеня. Розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення.

1 комп.: двоскладне, повне, непоширене, неускладнене.

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними підметами.

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

4 комп.: двоскладне, неповне, поширене, неускладнене.

8. Над полем (обставина) пурхає (присудок) старесенький (означення) вітряк (підмет), метеличок (означення), пошарпаний вітрами (означення), – до мороку (обставина) осіннього (означення), до мряк (обставина), допоки смолки (підмет) дихають (присудок) і трави (підмет) **(Ліна Костенко, «Жує полин солом'яний бичок...»)**.

[], (допоки...).

Розповідне, стверджувальне, складне, двокомпонентне, сполучникове, власне сполучникове, складнопідрядне; засіб зв'язку – сполучник *допоки* при підрядному часу; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення однорідних і відокремлених членів речення.

1 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене відокремленим означенням (поширена прикладка), однорідними обставинами;

2 комп.: двоскладне, повне, непоширене, ускладнене однорідними підметами.

9. Ця (означення) зима (підмет) справді (обставина) видається просто безкінечною (присудок), оскільки встигла вмістити (присудок) в себе (додаток, обставина) майже все (додаток), чого (додаток) можна очікувати (присудок) від життя (додаток) – несподівані (означення) надії (додаток) й важкі (означення) розчарування (додаток), прозору (означення) й справедливу (означення) ненависть

(додаток) і підсвідому (означення) потребу (додаток) порозуміння (означення, додаток) (Сергій Жадан, «Найдовша зима»).

1 в.: [], (оскільки...), (чого...). 2 в.: [], (оскільки...займ., (чого...) –).

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатоконпонентне, сполучникове, сполучниково-сполучнословне, складнопідрядне, із послідовною підрядністю. Засоби зв'язку: сполучник *оскільки* при підрядному причини, сполучне слово *чого* при підрядному з'ясувальному. Розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення однорідних членів речення.

1 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

2 комп.: аналогічне.

3 комп.: односкладне, безособове, повне, поширене, ускладнене однорідними додатками.

10. Батьком (присудок) Єлисея Колбасіна (означення) був (присудок) дворянин (підмет) Полтавської губернії (означення), людина освічена (означення), яка (підмет) підтримувала зв'язки (присудок) з інтелектуальною (означення) елітою (додаток) Одеси (означення) й столиць (означення), наприклад, він (підмет) знався (присудок) з істориком (означення) Ніколаєм Карамзіним (додаток) (Григорій Гусейнов, «Між часом і морем»).

[...ім. ...], (яка...), [].

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатоконпонентне, сполучниково-безсполучникове, від сполучникового зв'язку – підрядний; засоби зв'язку: сполучне слово *яка* при підрядному означальному присубстантивно-означальному, інтонація; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення відокремлених членів речення, вставного компонента.

1 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене відокремленим означенням.

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними означеннями.

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене вставним словом.

11. Блаженний (присудок) муж (підмет), що (підмет) серед гвалту (обставина) й гуку (обставина) Стоїть (присудок), як дуб (підмет) посеред бур (обставина) і грому (обставина), На згоду (обставина) з підлістю (додаток) не простягає (присудок) руку (додаток), Волисть зламатися (головний член односкладного речення, подібний до присудка), ніж поклониться (головний член односкладного речення, подібний до присудка) злему (додаток) (Іван Франко, «Блаженний муж, що йде на суд неправих...»).

[...ім.], (що...), (як...), (,), (,), (ніж...).

Розповідне, стверджувально-заперечне, неокличне складне, багатоконпонентне, сполучникове, із послідовною підрядністю та

однорідною супідрядністю; засоби зв'язку: сполучне слово *що* при підрядному означальному присубстантивно-означальному, сполучник *як* при підрядному порівняльному, сполучник *ніж* при підрядному з'ясувальному, інтонація; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення.

1 комп.: двоскладне, повне, непоширене, неускладнене;

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене однорідними обставинами;

3 комп.: двоскладне, неповне, контекстуальне, поширене, ускладнене однорідними обставинами;

4 комп.: двоскладне, неповне, контекстуальне, поширене, неускладнене;

5 комп.: двоскладне, неповне, контекстуальне, непоширене, неускладнене;

6 комп.: односкладне, інфінітивне, повне, поширене, неускладнене.

12. Ми (підмет) не скасували (присудок) жодної вистави (додаток) в жодному місті (обставина) ще й тому (обставина), що тим (додаток), хто (підмет) стріляв (присудок) по (частина додатка) наших (означення) друзях (додаток) у центрі Києва (обставина), йшлося (головний член односкладного речення, подібний до присудка) саме про скасування (додаток) – вистав (додаток), життів (додаток), людської (означення) гідності (додаток), відваги (додаток), творчості (додаток), опору (додаток) (Юрій Андрухович, «Сім днів у лютому: МІ»).

[], (що з., (хто...),).

Розповідне, заперечно-стверджувальне, неокличне, складне, багатокомпонентне, сполучникове, сполучниково-сполучнослівне, складнопідрядне з послідовною підрядністю; засоби зв'язку: сполучник *що* при підрядному причини, сполучне слово *хто* при підрядному означальному займенниково-означальному; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення відокремлених і однорідних членів речення.

1 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

2 комп.: односкладне, безособове, повне, поширене, ускладнене однорідними додатками;

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

13. Та я (підмет) не підніму (присудок) свої (означення) остеклі (означення) очі (додаток), Не задрижить (присудок) тоді (обставина) моя (означення) палка (означення) рука (підмет): Я (підмет) з радості (обставина) умру (присудок), що вийшла (присудок) з (частина обставини) сеї (означення) ночі (обставина), Де (обставина) я (підмет) була чужа (присудок) усім (додаток), крім будяка (додаток) (Марія Матіос, «Застрягну я колись між будяком-парканом...»).

Та [], []: [], (що...ім.), (де...).

Розповідне, заперечно-стверджувальне, неокличне, складне, багатоконпонентне, безсполучниково-сполучникове; вид сполучникового зв'язку – підрядний; послідовна підрядність; засоби зв'язку: інтонація, сполучник *що* при підрядному причини, сполучне слово *де* при підрядному означальному присубстантивно-означальному; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення і відокремленого члена речення.

1 комп.: двоскладне, повне, поширене неускладнене.

2 комп.: аналогічне.

3 комп.: аналогічне.

4 комп.: двоскладне, неповне, контекстуальне, поширене, неускладнене.

5 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене відокремленим додатком.

14. Все (підмет), що (підмет) йде (присудок) поза рами (обставина) нації (означення), це або фарисейство (присудок) людей (означення), що (підмет) інтернаціональними (означення) ідеалами (додаток) раді би прикрити (присудок) своє (означення) змагання (додаток) до панування (додаток) однієї (означення) нації (означення) над другою (означення), або хворобливий (означення) сентименталізм (присудок) фантастів (означення), що (підмет) раді би (частина присудка) широкими (означення) «вселюдськими» (означення) фразами (додаток) покрити (присудок) своє (означення) духовне (означення) відчуження (додаток) від (частина додатка) рідної (означення) нації (додаток) (Іван Франко, «Поza межами можливого»).

[... з., (що...), ...ім., (що...), ... ім.], (що...).

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатоконпонентне, сполучникове, сполучнословне, складнопідрядне з неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю; засоби зв'язку: сполучне слово *що* при підрядному означальному займенниково-означальному, сполучне слово *що* при підрядному означальному присубстантивно-означальному; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення однорідних членів речення.

1 комп.: двоскладне повне, поширене, ускладнене однорідними присудками;

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

3 комп.: аналогічне;

4 комп.: аналогічне.

15. Не відпушу (головний член односкладного речення, подібний до присудка) тебе (додаток) в самотину (обставина), яка (підмет) без мене (додаток) – пекло (присудок) потойбічне (означення), візьми (головний член односкладного речення, подібний до присудка) мене (додаток) за руку (додаток), і навічно (обставина) дві вічності (підмет) зіллються (присудок) у одну...(обставина) (Ірина Жиленко, «Осінній ювілей»).

[... ім.], (яка...), [], і []...

Розповідне, заперечно-стверджувальне, неокличне, складне, багатокomпонентне, сполучниково-бeзсполучникове, вид сполучникового зв'язку – підрядний і сурядний; засоби зв'язку: сполучне слово *яка* при підрядному означальному присубстантивно-означальному, інтонація, сурядний еднальний сполучник *і*; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, у кінці незавершеного речення, а також варіативний знак між підметом і присудком, вираженими відносним займенником та іменником.

1 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, неускладнене;

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

3 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, неускладнене;

4 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

16. Якби сказати (головний член односкладного речення, подібний до присудка), що не люблю (головний член односкладного речення, подібний до присудка), Що я (підмет) Україну (додаток) забуваю (присудок) Або лукавих (означення) проклинаю (присудок) За те (додаток), що (додаток) я (підмет) тепер (обставина) терплю (присудок), Сі-богу, братія, прощаю (головний член односкладного речення, подібний до присудка), І милосердному (додаток) молюсь (головний член односкладного речення, подібний до присудка), Щоб ви (підмет) лихим чим (обставина) не згадали (присудок) (Тарас Шевченко, «То так і я тепер пишу...»).

(Якби... д.), (що...), (що... з.), (що...), [], і [], (щоб...).

Розповідне, стверджувально-заперечне, неокличне, складне, багатокomпонентне, сполучникове, зі сурядністю, послідовною підрядністю, однорідною та неоднорідною супідрядністю; засоби зв'язку: сполучник *якби* при підрядному умови, сполучник *що* при підрядному з'ясувальному, сполучне слово *що* при підрядному означальному займенниково-означальному, сурядний еднальний сполучник *і*, сполучник *щоб* при підрядному мети; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення вставного компонента.

1 комп.: односкладне, інфінітивне, повне, непоширене, неускладнене;

2 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, неускладнене;

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене;

4 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

5 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, неускладнене;

6 комп.: аналогічне;

7 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

17. *Чую (головний член односкладного речення, подібний до присудка), земле, твоє (означення) дихання (додаток), розумію (головний член односкладного речення, подібний до присудка) твій (означення) тихий (означення) сум (додаток), як на тебе (додаток) холодні (означення) світання (підмет) ронять (присудок) пригорщами (обставина) росу (додаток) (Василь Симоненко, «Чую»).*

[], [], (як...).

Розповідне, неокличне, складне, багатокomпонентне, сполучниково-безсполучникове, власне сполучникове, складнопідрядне з підрядним часу (із відтінком умови); розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення звертання.

1 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, ускладнене;

2 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, неускладнене;

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

18. *Забрівши у хащі (відокремлена обставина), закутаний у вітер (відокремлене означення), Накритий небом і обмотаний піснями (відокремлені однорідні означення), Лежу (головний член односкладного речення, подібний до присудка), мов мудрий (означення) ліс (підмет) під (частина означення) папороті (означення) квітом (означення), І стигну (головний член односкладного речення, подібний до присудка), і холоду (головний член односкладного речення, подібний до присудка), й твердну (головний член односкладного речення, подібний до присудка) в (частина обставини) білий (означення) камінь (обставина) (Б.-І. Антонич, «Пісня про незнищенність матері»).*

[, (мов...),].

Розповідне, неокличне, складне, елементарне, сполучникове, власне сполучникове, складнопідрядне, із підрядним (способу дії).

Розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення відокремлених та однорідних членів речення.

1 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, ускладнене.

2 комп.: двоскладне, неповне, контекстуальне, поширене, неускладнене.

19. *Вертаюся (головний член односкладного речення, подібний до присудка) в село (обставина) із журавлями (додаток); Криниця (підмет) плеще (присудок) у долоні (додаток) срібні (означення); Барвінкові (означення) блакитні (означення) очі (підмет) мами (означення) До неба (частина присудка) великоднього (означення) подібні (частина присудка) (Надія Степула, «Заплутались часи»).*

[], [], [].

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатокomпонентне, безсполучникове; засіб зв'язку – інтонація; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення.

1 комп.: односкладне, означено-особове, повне, поширене, неускладнене;

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

3 комп.: аналогічне.

20. Защебетав (присудок) жайворонок (підмет), Угорю летючи (обставина); Закувала (присудок) зозуленька (підмет), На дубу сидючи (обставина); Защебетав (присудок) соловейко (підмет) – Пішла (присудок) луна (підмет) гасм (обставина); Червоніс (головний член односкладного речення, подібний до присудка) за горою (обставина); Плугатир (підмет) співає (присудок) (Тарас Шевченко, «Причинна»).

[]; []; [] – []; []; [].

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатокomпонентне, безсполучникове; засіб зв'язку – інтонація; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення відокремлених членів речення.

1 комп.: двоскладне, повне, непоширене, ускладнене;

2 комп.: аналогічне;

3 комп.: двоскладне, повне, непоширене, неускладнене;

4 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

5 комп.: односкладне, безособове, повне, поширене, неускладнене;

6 комп.: двоскладне, повне, непоширене, неускладнене.

21. Нема (головний член односкладного речення, подібний до присудка) на світі (обставина) України (додаток), Немає (головний член односкладного речення, подібний до присудка) другого (означення) Дніпра (додаток), А ви (підмет) претесея (присудок) на чужину (обставина) Шукати (обставина) доброго (означення) добра (додаток), Добра (додаток) святого (означення) (Тарас Шевченко, «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»).

[], [], а [].

Розповідне, заперечно-стверджувальне, неокличне, складне, багатокomпонентне, сполучниково-безсполучникове, власне сполучникове; вид сполучникового зв'язку – сурядний; засоби зв'язку: зіставно-протиставний сполучник *а*, інтонація; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення та на позначення уточню вального члена речення.

1 комп.: односкладне, безособове, повне, поширене, неускладнене;

2 комп.: аналогічне;

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене.

22. *Останній (означення) грім (підмет) давно (обставина) скотився (присудок) з даху (обставина), Стекли (присудок) по ринвах (додаток) сонце (підмет) і дощі (підмет), І у саду (обставина) дерева (підмет) вже без страху (обставина) Вдягають (присудок) позолочені (означення) плащі (додаток)* (Грицько Чубай, «Останній грім»).

[], [], і [].

Розповідне, стверджувальне, неокличне, складне, багатокомпонентне, сполучниково-безсполучникове, власне сполучникове; вид сполучникового зв'язку – сурядний; засоби зв'язку: зіставно-протиставний сполучник *а*, інтонація; розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення та на позначення уточнювального члена речення.

1 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, ускладнене;

3 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене.

23. *Либонь, уже десяте літо (підмет), Як людям (додаток) дав (присудок) я (підмет) «Кобзаря» (додаток), А їм (додаток) неначе рот зашито (головний член односкладного речення, подібний до присудка), Ніхто (підмет) й не гавкне (присудок), не лайне (присудок), Неначе й не було (головний член односкладного речення, подібний до присудка) мене (додаток)* (Тарас Шевченко, «Хіба самому написать...»).

[], (як...), а [], [], [].

Розповідне, стверджувально-заперечне, неокличне, складне, багатокомпонентне, сполучниково-безсполучникове, власне сполучникове, зі сурядністю та підрядністю; засоби зв'язку: сполучник *як* при підрядному часу, зіставно-протиставний сурядний сполучник *а*, інтонація; Розділові знаки виставлені згідно з правописом на межі компонентів складного речення, на позначення вставного компонента, однорідних членів речення.

1 комп.: двоскладне, неповне, еліптичне, непоширене, ускладнене;

2 комп.: двоскладне, повне, поширене, неускладнене;

3 комп.: односкладне, безособове, повне, поширене, неускладнене;

4 комп.: двоскладне, повне, непоширене, ускладнене;

5 комп.: односкладне, безособове, повне, поширене, неускладнене.

Довідники та посібники

1. Авраменко О. М. Українська мова та література. Довідник. Завдання в тестовій формі. 2 частини / О. М. Авраменко, М. Б. Блажко. – К. : Грамота, 2012.

2. Вихованець І. Р. Деякі питання українського правопису / І. Р. Вихованець // Наукові записки Кіровоградського педуніверситету ім. В. Винниченка. – Випуск 23. – Серія «Філологічні науки» (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – С. 3–7.

3. Глазова О. П. Українська пунктуація. Навчальний посібник / О. П. Глазова. – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2008.
4. Єрмоленко С. І. Нові тенденції у вивченні синтаксису у ВНЗ / С. І. Єрмоленко. – odrozenie.org.ua/2003-6/konf/04_2005/ermol.pdf
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2001.
6. Заборна М. С. Просте речення. Складні випадки аналізу. – Тернопіль, 2002.
7. Козубов Р. Труднощі вивчення синтаксису / <http://school22.com.ua/index.php/predmetni-kafedri/kafedra-ukrajinskoji-filologii/na-dopomogu-vchitelyu/365-trudnoshchi-vivchennya-sintaksisu>
8. Каморникова Ю. В. Проблема членів речення в сучасній лінгвістиці // VI Міжнародна науково-практична конференція «Спецпроект»: аналіз наукових досліджень / Ю. В. Каморникова. – Слов'янський державний педагогічний університет, 30-31 травня 2011 р.
9. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова – Літературне місто – Онлайн-бібліотека української літератури. Освітній онлайн-ресурс.
10. Сухенко В. Г. Олімпіади та конкурси з української мови та літератури : завдання, відповіді / В. Г. Сухенко. – Х. : Вид. група «Основа», 2015.
11. Сучасна українська літературна мова. Підручник / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2003.
12. Шитик Л. В. До проблеми синкретизму семантико-синтаксичних відношень / Л. В. Шитик // Лінгвістичні студії : Випуск 8. Збірник наукових праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – С. 67–71.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004.
14. Ющук І. П. Труднощі у визначенні членів речення / І. П. Ющук // Дивослово. – 2011. – № 9. – С. 5–11.

ПРОПОЗИЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗАВДАННЯ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Одним із традиційних завдань олімпіади туру з літератури є завдання, яке передбачає аналіз художнього тексту. Яка ж мета такого завдання і якою мірою воно виявляє / репрезентує філологічно обдарованого учня? У процесі аналізу художнього тексту вже усталеною стала рубрика «Лабораторія літературного критика». Завдання такого типу, як показує досвід останніх п'яти олімпіад, можуть містити різні формулювання – від «Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор, назва; історія написання поезії; тема; жанр; основна думка; ідея; художні засоби; характеристика ліричного героя)» до цілого комплексу запитань, мета яких – провести своєрідне міні-дослідження.

Зазвичай для аналізу подано невеликий художній текст (найчастіше поезія) чи його фрагмент для того, щоб учень продемонстрував уміння цілісного аналізу тексту, що реалізується через уміння послуговуватися літературознавчими методиками й техніками, виступити в ролі такого собі дослідника / літературного критика, таким чином виявляючи свою літературознавчу майстерність і ерудицію.

Аналіз художнього тексту є одним із методів літературознавчого дослідження, спрямований на формування дослідницьких умінь і навичок старшокласників. Філологічно обдарована дитина, яка бере участь в олімпіаді на четвертому етапі, має продемонструвати найвищий рівень розвитку дослідницької компетентності. Пошуково-дослідницька робота з художнім текстом показує, наскільки учень може бачити / відчувати / розуміти текст, зчитувати інформацію, що ховається за підтекстом, пізнавати механізм творення / конструювання твору, і, звісно, розкодовуючи думки й почуття автора, розуміти його головний меседж, спрямований на читача-реципієнта. Власне діалектика процесу читання / інтерпретації очевидна: виконуючи аналіз художнього твору, учень одночасно виступає і реципієнтом, й інтерпретатором тексту. Як же підготувати учня до якісного виконання такого завдання? Учитель має поступово, індуктивно (починаючи з 5 класу) формувати навички комплексного аналізу тексту, привчати бачити його глибинний зміст (підтекст), пояснювати й мотивувати кожне слово в тексті, кожен художній прийом, пізнавати механізми творення тексту з усім арсеналом художніх засобів, якими послуговується автор, розкриваючи всі його «секрети поетичної творчості».

Література непередбачувана щодо рецепції через свою відкритість до нових прочитань. Канадський літературознавець Джонатан Каллер вважає множинність читацьких інтерпретацій нескінченною. Наприклад, той самий текст може викликати відмінні читацькі рецепції та інтерпретації, у різні періоди / літературні епохи може інтерпретуватися по-різному. На читацьку рецепцію впливають такі чинники: вік, стать, середовище,

філологічна підготовка, емоційний стан, ерудиція тощо. Проте кожне слово в майстерно скомпонованому тексті, що виходить із-під пера письменника, є умотивованим, кожний художній засіб, кольоровий, звуковий чи якийсь інший образ на своєму місці.

Готуючи учня до олімпіади, учитель має сформувати майстерного інтерпретатора художнього тексту, такого собі дослідника, який засвідчує найвищий філологічний рівень розвитку особистості. Фахові дослідження Є. Пасічника, Б. Степанишина, Г. Сидоренко, Н. Волошиної, Г. Клочека, Г. Токмань, О. Семенов, О. Слоньовської, Д. Дроздовського, Б. Тихолоза, В. Шуляра та інших у царині методики аналізу художнього твору на уроках літератури пропонують різні як традиційні, так й інноваційні методи та методики, форми і прийоми аналізу художнього тексту. Проте досі більшість учнів не вміє цього робити.

Тут виникає ще одне проблемне питання: чи сприяє формуванню вдумливого читача-інтерпретатора завдання олімпіади, що пропонує укласти літературний паспорт твору? Така форма роботи з текстом під час аналізу художнього твору набула сьогодні великої популярності в процесі викладання літератур як української, так і зарубіжної. В основу такої методики покладено схему, шаблон. А, як відомо, «...література не терпить схематизму та однотипності, адже є мистецтвом і потребує відповідного індивідуального та самобутнього сприйняття і тлумачення»(Токмань Анна. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури // Дивослово. – 2002. – №10 (548). – С. 42.). Зазвичай літературний паспорт твору передбачає такі номінації: автор, назва твору, літературний рід, жанр, форма, тема, ідея, проблематика, сюжет, композиція, персонажі. Номінації варіюються, залежно від родової специфіки тексту (епічний, ліричний, драматичний), але мета виконання такого завдання одна – змусити учня запам'ятати, а потім пригадати й відтворити конкретний літературний твір із масиву виучуваних художніх текстів. Працювати над складанням літературного паспорта твору учні починають ще з 5 класу. В основі методики аналізу літературного паспорта твору покладено схему, що зумовлює чітку регламентованість і структурованість. Ця методика є досить дієвою в контексті підготовки учнів до складання ЗНО з української мови та літератури. Тому більшість сайтів¹, контент яких націлений на підготовку до успішного складання ЗНО, подають інформацію про літературні твори, визначені програмою ЗНО, саме у формі літературного паспорта художнього твору. Така форма репрезентації літературного твору спрямована на чітку регламентацію матеріалу, «розкладання за полицями», що сприяє запам'ятовуванню і, відповідно, пригадуванню та ідентифікації за потреби колись виучуваного тексту. Це є маркером знань. Проте такий

¹ Див.: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:ZNO+UKR101+2017_T1/aboutzno.if.ua;
<http://zno.academia.in.ua/course/view.php?id=8>

вид завдання жодною мірою не здатен детонувати / стимулювати дослідницький потенціал учня, креативне мислення, яке є ключем до прочитання / розкодування тексту та його інтерпретації, що, власне, і передбачає літературознавчий аналіз. Саме слово «аналіз», якщо звернутися до словника, означає «процес розумового або фактичного розкладання цілого на складові частини. Аналіз художнього твору – це уявна операція над твором, яка передбачає членування його на частини (складники змісту і форми), виділення певних частин дослідження, їхніх особливостей, визначення місця й функціональної ролі в загальній системі твору, встановлення характеру взаємодії з іншими його частинами». Отже, як контекстуальні синоніми можемо поставити знак рівності між дефініціями слів «аналіз» та «розкодування».

В основу аналізу художнього тексту має бути покладено модель «герменевтичного кола» (за теорією німецького дослідника, філософа Ф. Шлейєрмахера). Послугуючись принципом класичної герменевтики (вчення про тлумачення та розуміння текстів), зазначимо: перш ніж пізнати частини, слід мати уявлення («передзнання») про ціле, і навпаки: щоб збагнути ціле, треба опанувати його частини.

«Такі інтерпретаційні моделі (або методики сучасного літературознавчого аналізу), як психоаналіз, біографічний, культурно-історичний методи, міфокритика, структуралізм, деконструктивізм, феміністична критика тощо, без чого лише на рівні традиційних підходів до аналізу тематики, проблематики, характеристики героїв розглядати художній твір було б методологічно хибно, доцільно використовувати під час аналізу більш об'ємних за обсягом епічних і драматичних творів» (Приходько О. Повість Івана Франка «Перехресні стежки» як об'єкт літературознавчого та інтермедіального аналізу на уроці літератури у профільній школі // Українська мова і література в школі. – 2016. – №5 (128). – С. 32.).

Спробуємо вибудувати алгоритм аналізу ліричного твору, зокрема поезії, і на прикладі цього алгоритму проаналізувати текст.

Що ж має «бачити» учень, аналізуючи текст. Пропонуємо своєрідний навігатор-алгоритм, який підкаже, на що варто звернути особливу увагу, глибинно аналізуючи художній твір.

1. Виявити (якщо є) для ідентифікації автора біографічні маркери тексту.
2. Визначити ключовий мотив.
3. Охарактеризувати ліричного героя.
4. Віднайти ключові образи та семантичні поля навколо них, що формуються за допомогою відповідних лексем, та їх проінтерпретувати.
5. Звернути особливу увагу на символіку тексту та конкретні образи-символи (вони ж бо витворюють підтекст – прихований зміст), розшифрувати символіку.

6. «Побачити» й пояснити колористику поезії, через яку експлікується внутрішній світ, психологічний стан, думки, почуття ліричного героя.

7. Перевірити, чи є в тексті алюзії.

8. Виокремити тропи й синтаксичні фігури.

9. Провести скрупульозний лінгвістичний аналіз тексту, репрезентований на різних рівнях: лексичному, фонографічному, синтаксичному тощо.

Послугуючись окремими пунктами навігатора-алгоритму, пропонуємо як варіативний зразок (з огляду на множинність читацьких інтерпретацій) аналізу поезії «Ніч на площі Юра», яку було запропоновано проінтерпретувати одинадцятикласникам на IV етапі XXXI Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури.

Завдання. Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор – послугуючись філологічною ерудицією, спробуйте назвати, хто з українських поетів XX ст. міг написати цей вірш; провідні мотиви; художні засоби; характеристика ліричного героя).

Глибокі знання предмета та філологічна ерудиція одинадцятикласників мають підказати, що автором цього ліричного твору є Богдан-Ігор Антонич, на що однозначно вказують такі *біографічні маркери*, як задекларована вже в назві поезії площа Юра, що у Львові (місті, з яким пов'язане життя поета). Також письменницький стиль автора впізнається за ключовими образами-символами («місяць», «таємничий перстень»), часто використовуваними Богданом-Ігорем Антоничем у його поетичних збірках.

Мотиви, поетика, художня організація тексту репрезентують блискучий зразок поезії модернізму, маркованої рисами символізму.

Поезію пронизує наскрізний ключовий *мотив* самотності, розгубленості, тривоги перед невизначеністю («мов тінь похмура, нерозгадане майбутнє», превалювання темних, похмурих кольорів) людського буття. Змальовано екзистенційну пограничну ситуацію на межі життя і смерті, переходу в потойбіччя, що дає підстави віднести цю поезію до філософської лірики. *Мотив* смерті, репрезентований низкою образів та образних асоціацій («ночі гебан», «попіл сну на очі сипле»), та *мотив* кінцесвітнього («останні світу межі», «небо до землі прилипле», «вогонь, що вже не гріє») підсилюють трагізм буття й незахищеності *ліричного героя* перед чужою і ворожою реальністю («під холодним дахом неба»).

Можна припустити, що *ліричний герой* – митець із тонкою душевною організацією. Наділений особливо чутливим поетичним світосприйняттям, він, ніби рентгеном, протинає простір на площі Юра й силою своєї уяви («архітектури мрії») занурюється в глибини часів, інших епох, уловлюючи в повітрі магічну музику («із скла й музики вежі»). Суб'єкт невіддільний від музики сфер, від космічних звучань, які лунають крізь серпанок ночі.

Алюзіями є рядки «Відрізнити сам не можеш, / що тут привид, а що ява, / чи це марево, чи може / дійсність, наче сон, лукава», що відсилають читача до тексту геніального іспанського драматурга доби Бароко Педро Кальдерона «Життя – це сон».

Образи-символи витворюють бінарні опозиції (реальність – ілюзія, темрява – світло, життя – смерть), представлені через численні антитези («дійсність» – «марево», «сон», «привид – «ява», «небо – «земля»).

Епіцентром символіки тексту є ключові *образи-символи* місяця, що витворює перифраз «таємничий перстень, вправлений у ночі гебан» та хреста, сенс яких передбачає множинність інтерпретацій.

Тропи репрезентовані численними метафорами («небо до землі прилипла», «в'ються обручами смуги», «холодний дах неба» тощо; персоніфікаціями – «ходить тінь по площі Юра», «дзвонить ніч на площі Юра»); порівняннями – «північ чорна, наче вугіль», «дійсність, наче сон, лукава», «хрест, неначе ключ могутній», «мов тінь похмура, нерозгадане майбутнє».

Ідейну наснаженість поезії підсилюють зорові образи-кольоративи та слова, що асоціюються з кольором, позначені темними, похмурими відтінками, які є маркерами реальності: північ *чорна*, наче *вугіль*; *тінь похмура*; *сірі* мури; *попіл* сну. Опозиційною є група кольорів і відтінків, що формується навколо образу-символу місяця, як утілення таємничого невизначеного й загадкового майбутнього, що протиставляється реальності, проте є примарним та ілюзорним: *блискучі* мури, *срібне* сяйво, *срібло*.

Пропонований варіант аналізу поезії Богдана-Ігоря Антонича «Ніч на площі Юра» є однією з інтерпретацій цього тексту.

Під час підготовки до олімпіади, крім фахової методичної літератури та наукових літературознавчих досліджень, варто використати такі електронні ресурси:

1. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>).
2. Бібліотека української поезії (<http://poetry.uazone.net>).
3. Сучасна українська література (<http://ukrlit.kma.mk.ua>).
4. Український центр (<http://ukrcenter.com>).
5. <http://www.kobzar.info>
6. <http://linguist.univ.kiev.ua>

ЗРАЗКИ ЗАВДАНЬ (2014-2017 рр.)

(Подуються лише ті класи, де було завдання з рубрики «Лабораторія літературного критика»)

2014 рік

10 клас

Лабораторія літературного критика

9 березня 2014 року виповнилося 200 років від дня народження Тараса Шевченка. Лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка Ліна Костенко присвятила Кобзареві вірш «Повернення Шевченка», у якому метафорично змалювала трагедію життя поета.

1. Визначити тему та ідею вірша, особливості строфічної будови (поетичний розмір, тип римування) та поетичного синтаксису.
2. Дослідити внутрішні поетичні опозиції (приховані протиставлення) у вірші. Яке їхнє семантичне (змістове) навантаження?
3. Назвати художні засоби (епітети, метафори тощо), використані у вірші.
4. Які настрої превалюють у вірші? Як передано «драматичний нерв» поезії? Аргументуйте думки прикладами з тексту.

*Заслання, самота, солдатчина. Нічого.
Нічого – Оренбург. Нічого – Косарал.
Не скаржився. Мовчав. Не плакав ні від чого.
Нічого, якось жив і якось не вмирав.*

*Вернувся в Петербург, і ось у Петербурзі –
Після таких років такої самоти! –
Овацію таку йому зробили друзі –
коли він увійшов.*

І він не зміг іти.

*Він прихилився раптом до колони.
Сльоза чомусь набігла до повік.
Бо, знаєте... із каторги в салони...
Не зразу усміхнеться чоловік.*

11 клас

Лабораторія літературного критика

Прочитайте вірш та виконайте завдання.

1. Установіть назву вірша та автора. Визначте тему, ідею, жанр поезії, особливості строфічної будови (розмір, тип римування) та поетичного синтаксису.
2. Назвіть внутрішні поетичні опозиції (приховані протиставлення) у вірші. Яке їхнє семантичне (змістове) навантаження?
3. Окресліть художні засоби (епітети, алюзії, метафори, асонанси, алітерації тощо), використані в поезії. Поясніть особливості поетичного звукопису.
4. Поясніть останні два рядки у вірші. Яке їхнє значення?

*Не поет — бо це ж до болю мало,
Не трибун — бо це ж лиш рупор мас,
І вже менш за все — «Кобзар Тарас»,
Він, ким зайнялось і запалало.*

*Скорше — бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою на довгу ніч образ.*

*Лютий зір прозрілого раба,
Гонга, що синів свяченим ріже,—
У досвітніх загравах — степах
З дужим хрустом випростили крижі.*

*А ось поруч — усміх, ласка, мати
І садок вишневий коло хати.*

2015 рік

8 клас

Лабораторія літературного критика

Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор, назва, жанр, тема, основна думка, зображувально-виражальні засоби, віршовий розмір, вид рими).

*Коли мене питають: «Любиш ріки,
річки, і річечки, і потічки?» —
відмовчуюсь: вони в мені навіки,
а для мого народу на віки...*

*Коли мене запитують: «Народу
чи зможеш прислужитись, як і де?» —
мовчу: на ясні зорі, на тихі води
хай випадкове слово не впаде...*

*Коли мене питають: «Любиш землю,
степи, озера, яблуні в саду?» —
я знов мовчу: від них не відокремлю
себе й тоді, як в землю переїду...*

*Коли мене питають: «Рідну мову
чи зміг би поміняти на чужу?» —
моя дружина сину колискову
співає тихо... Краще не скажу...*

*Коли мене питають: «Україну
чи зможеш ти забути на чужині?»
кричу: «Кладіть отут у дамовину
живим!.. Однаковісінько мені...»*

11 клас

Прочитайте вірш «Одкам'янійте, статуї античні...» зі збірки «Річка Геракліта» Ліни Костенко та виконайте завдання.

1. Визначте проблематику, ідею, жанр поезії.
2. Окресліть художні засоби (епітети, неологізми, метафори, асонанси, алітерації тощо), використані в поезії. Поясніть особливості поетичного звукопису.
3. Поясніть останні два рядки у вірші.
4. Укажіть особливості строфічної будови (розмір, тип римування).

*Одкам'янійте, статуї античні,
одкам'янійте і кричуть на гвалт!
В Лос-Анджелесі пальми синтетичні
уже вросли коренем в асфальт.*

*Там смог навис, і сонце тяжко гріє,
потік машин тісніший череди,
і алігатор міста — алергія —
виходить із асфальтів, як з води.*

*Дерева вже тримаються за стіни,
вони ідуть із міста ледь живі.
Невже колись і їх уже не стане,
ні коника в реліктовій траві?*

*Сухі гілки – це вже вінок терновий.
Останній клен світ за очі забіг.
Залишиться єдиний лист кленовий —
бетонний лист – розв'язкою доріг.*

*Ліси мої, гаї мої священні!
Пребудьте нам вовіки незнищенні!*

2016 рік

8 клас

Лабораторія літературного критика

Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор, назва; тема; жанр, вид лірики; образи, ідея, художні засоби; римування, вид рими; віршовий розмір).

*У холодному небі
золотий човен
із хмари на хмару,
на хмару із хмари —
і на місці...*

*Я розкажу тобі таке,
чого не зможе інший,
бо таємницею володіємо
я та ніч...*

*Там,
де три гори зійшлися,
там,
де три ріки злилися,
там,
де три шляхи зв'язалися,
стоїть хатка.*

*А в тій хатці
за трьома замками,
за трьома дверима,
у якомусь із трьох кутків —
золоті весла...*

*А в холодному небі
золотий човен із хмари на хмару,
на хмару із хмари —
і на місці...*

*Ніч осіння довга —
ходімо!*

*Нас тепер двоє
знає про весла –
ходімо!*

*...У холодному небі
золотий човен
із хмари на хмару,
на хмару із хмари –
і на місці!
Ходімо!*

*Навіть
якщо не дійдемо –
ходімо!*

9 клас

Лабораторія літературного критика

Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор, назва; тема; жанр; основна думка; ідея; художні засоби; римування, вид рими).

*«Ні, мамо, не можна нелюба любити!
Нещасная доля із нелюбом жити.
Ох, тяжко, ох, важко з ним річ розмовляти!
Хай лучче я буду ввесь вікдівовати!»*

*– Хіба ж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию, що буде з тобою?
Останешся, доню, одна, сиротою!*

*А в світі яке життя сироті?
І горе, і нужду терпітимеш ти.*

*Я, дочку пустивши, мовляв, на поталу,
Стогнуть під землею, як горлиця, стану.*

*«О мамо, голубко, не плач, не ридай.
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу;
Ти будеш весела, одна я заплачу!»*

*Ген там, на могилі, хрест Божий стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить;
«О Боже мій милий! Що я наробила!
Дочку, як схотіла, ізвіта згубила!»*

11 клас

Лабораторія перекладознавця.

Відповідно до Указу Президента України 2016 рік у нашій країні оголошено роком англійської мови. На початку 2016 р. побачив світ новий переклад трагедії «Ромео і Джульєтта» англійського класика В. Шекспіра (видавництво «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га»).

Переклад здійснив сучасний письменник Юрій Андрухович. Прочитайте фрагмент (монолог Меркуціо) із трагедії та виконайте такі завдання:

1. Визначте художні засоби, наявні в перекладі.
2. Поясніть особливості синтаксису.
3. Якими лексемами послуговується Ю. Андрухович, які навряд чи траплялися в оригіналі В. Шекспіра? Поясніть, для чого перекладач обирає таку стратегію.

*То королева Меб тобі у сні
Зустрілась, повитуха чарівниця,
Така завбільшки, знаси, із камінчик
У персні депутата. А карету,
В якій вона мандрює по носах,
Як ми спимо, їй тягнуть невидимці
Завбільшки з атом. Крила цвіркуна —
Це дах карети, а в колесах штиці —
Павучі лапки, ну а павутинки —
То віжки. Збруя світить, наче місяць.*

*Батіг її частково з волоконець,
З кісток мушви держак. За візника
У сріму плащі комар у неї,
Не більший черва — того, із прислів'я,
Що душу точить; а сама карета —
З горіха шкаралупа, модний витвір
Усім відомих шашеля і білки,
Старих майстрів колісних справ, і от
У цій кареті мчить вона щоночі
Крізь голови закоханих...*

2017 рік

9 клас

Майстерня критика

Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор, назва; історія написання поезії; тема; жанр; основна думка; ідея; художні засоби; характеристика ліричного героя).

*Не щибечи, соловейку.
Під вікном близенько;
Не щибечи, малюсенький.
На зорі раненько.
Як затьожкаси, як свиснеш.
Неначе заграси;
Так і б'ється в грудях серце,
Душу роздираси.
Як засвищеш голосніше,
А далі тихенько:
Аж у душі похолоне,
Аж замре серденько.
Зовсім трошки перестанеш,
Лунь усюди піде;
Ти в темну ніч веселися,
І як сонце зійде.
Твоя пісня дуже гарна,*

Ти гарно й співаєш,
Ти, щасливий, спарувався
І гніздечко маєш!
А я бідний, безталанний.
Без пари, без хати:
Не досталось мені в світі
Весело співати.
Сонце зійде — я нуджуся.
І заходить — плачу:
Котру люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю
Про милу дівчину;
Цілий вік свій усе плачусь
На лиху годину.
Не щобечи, соловейку,
Як сонце пригріє!
Не щобечи, малюсенький,
І як вечоріє!
Ти лети, співай тим людям,
Котрі веселяться;
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.
А мені така пісня
Душу роздирає! —
Гірше б'ється моє серце,
Аж дух завмирає.
Пугач мені так годиться:
Стогне, не співає;
Нехай стогне коло мене
Да смерть возвіщас.

11 клас

Виконайте структурно-художній аналіз ліричного твору (автор — послуговуючись філологічною ерудицією, спробуйте назвати, хто з українських поетів ХХ ст. міг написати цей вірш; провідні мотиви; художні засоби; характеристика ліричного героя).

Ніч на площі Юра

Північ чорна, наче вугіль,
ходить тінь по площі Юра,
в'ються обручами смуги
на блискучих, сірих мурах.
Місяць — тасмичий перстень
вправлений у ночі гебан.
Будеш в срібнім сяві мерзти
під холодним дахом неба.
Відрізнути сам не можеш,
що тут привид, а що ява,
чи це марево, чи може
дійсність, наче сон, лукава.
Це із скла й музики вежі,
це вогонь, що вже не гріє,

*це останні світу межі,
це архітектура мрії.
Північ чорна, наче вугіль,
попів сну на очі сипле,
різьбить сріблом в довгі смуги
небо до землі прилипле.
Дзвонить ніч на площі Юра.
Хрест, неначе ключ могутий.
І стає, мов тінь похмура,
нерозгадане майбутнє.*

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ПРАКТИКУМ

Приклад системного аналізу поезій «Різдво» і «Коляда» Б.-І. Антонича

Вивчення творчості Богдана-Ігоря² Антонича ще в середній школі має бути важливим етапом у розумінні системи української літератури (принаймні її поетичної складової) ХХ століття. Б.-І. Антонич є тим українським поетом, який зумів витворити в стихії української мови міф (залучивши світовий міфологічний субстрат). Насамперед ідеться про міф України. Складовою цього інваріанту (основного міфу) є міф про народження і загибель Христа в Україні.

Два вірші «Різдво» й «Коляда» — це поетичні системи, які постають уламками величного міфологічного айсбергу, що прагнув створити Б.-І. Антонич. Ці два невеличкі у формальному аспекті вірші, які належать до збірки «Три перстені» (сама назва має глибоке філософське підґрунтя, адже трьома перстнями — є перстень пісні, перстень молодості та перстень ночі), — чи не найглибша спроба осягнути міф про народження і загибель Христа, який у поетичній уяві перенесено в Україну, хоча важливо уточнити географічний простір, у якому відбуваються події, адже Україна Б.-І. Антонича — це насамперед його рідна *Лемківщина*. Саме з цього куточка поет прийшов у великий світ, назавше лишившись спорідненим зі своєю малою батьківщиною. Ця спорідненість виявляється на рівні поетичного осягнення світу, заглиблення в складні космологічні процеси. Для Б.-І. Антонича земля — метафізичний простір, із якого народжується людина і в який вона повертається. Часом у поетичній лабораторії людина наближається до рослини, адже, за Б.-І. Антоничем, саме рослина залишається на все життя найвірнішою своєму місцю народження. Про це згадує й Д. Павличко в передмові до видання Антоничевої поезії «Пісня про незнищенність матерії»: «Невпинний рух матерії у формах живого і мертвого, свідомого і несвідомого, безконечна перебудова цих форм на основі їхньої взаємо-проникності, спільності в найменших частинах будівельного матеріалу — атомах — забезпечує людині «матеріальне безсмертя». Але людська свідомість скоріше погоджується на своє матеріальне продовження у вигляді дерева, квіту, листка, ніж у вигляді каменя, глини, пілюги.

Свідомість неохоче доходить до повної резигнації в цьому передчутті, бо головним у її роботі є жадібність пізнання. І вона тягнеться туди, де є більша таємничість і діяльність,— у світ, ближчий людині, в органічний світ. У поезії Антонича перехід свідомого в несвідоме, людського світу — у зелень рослинного космосу дається як шлях пізнання, а не шлях зникнення людини... Чому Антонич так часто і так пристрасно

² Треба зауважити, що сам Антонич писав своє ім'я без дефіса: Богдан Ігор Антонич.

«вивчас» взаємини людини і рослини. Чому «рисі», «бацилі», «комети» та все інше з тваринного і неорганічного світів до його поетично-філософської концепції світу входять більше перерахунково, механічно, як поняття одного ряду, але цілком інших емоційних величин.

Справа, здається, у тому, що рослина має недосяжну вірність місцеві народження, дитячу безвідповідальність за своє життя, мінливу зовнішність і вищий смак у достосуванні своєї індивідуальності до навкружжя, до часу року і днини, до ясної погоди й іншого настрою неба. В рослин немає звірячої брутальності і хитрості при відстоюванні своїх прав на життя, зате вони мають мовчазну терпеливість і загадкову витривалість у люто несприятливих для життя місцинах. Та найважливіше — це їхня краса, така відмінна від краси людини як тваринної істоти, і божевільна щедрота та безкорисливість, ніби розрахована на людський пожиток, на допомогу людині. Все це будить захват поетичної уяви. Хаотична потужність, яку оспівує в рослинах Антонич, може заслонити найважливіше в його поезії — намагання зглибити психіку людини через «психіку» дерева... Бажання довести, що свідомість, обмежена соціальними та етичними законами, може пройти шлях самовідчуження, звільнившись на рівні «рослинної» душі від тих законів, стати індиферентною соціально та етично, ніколи не затуманювало поезії Антонича. «Свідомість, — кажучи словами Стефаніка, — держиться на вершку життя, бо вона вершок самого життя». Антонич хотів пізнати, з чого росте, на чому тримається, чим живиться «вершок життя». Його метафори були наче драбини, по яких він опускався, як йому здавалося, до тверді, з якої і вибилося дерево з вершком свідомості — людина³.

Незнищенність — можливо, це поняття варто тлумачити в тому аспекті, що для Б.-І. Антонича світ — це колообіг енергії, речовин, це Всесвіт, який не розвивається лінійно, але для якого в центрі руху — коло, замкнений простір, який є безмежним. Безмежжя в такому разі постає не зовнішньою сферою, а внутрішньою; світ Б.-І. Антонича незнищенний, позаяк усе в ньому перетікає з однієї речі в іншу, це архаїчний світ, у якому немає протиставлення між людиною як суб'єктом та світом як об'єктом. Існує магічне коло, нерозривне коло, у якому існує світ — тваринний, рослинний, людський. І, звичайно, у цьому світі є й трансценденція. Це світ чудасії, світ ірраціональний, який неможливо пояснити з позицій раціональної філософії, з позиції раціоцентричного світогляду. Складові елементи в такому разі розсипатимуться в руках того, хто хоче причаститися енергією поетичного світу Б.-І. Антонича.

Показовими в цьому плані є вірші «Різдво» і «Коляда» зі збірки «Три перстені» (1934). Можна сказати, що саме ці вірші — у центрі всієї збірки,

³ Павличко Д.В. Пісня про незнищенність матерії // Антонич Б.-І. Пісня про незнищенність матерії. Поезії. — К.: Радянський письменник, 1967. — С. 28-29.

адже їх розміщено за порядком під номером 24 і 25, усього ж у збірці 48 поезій, отже, це підтверджує їхню центральність.

Д. Павличко наводить таке міркування: «Львівським духовникам, що в часи Антонича простирали і над літературою своє можновладдя, подобались так звані релігійні мотиви поета. Дійсно, у першій главі «Книги Лева» Антонич захопився обробкою біблійних легенд. Обробка була поверховою, формальною, а не заперечливою щодо суті цих легенд. Плющ витких і слухняних, але неспроможних розвиватися суверенно метафор не сховав під своїм листям їхньої твердої містичності. Зовсім інакше поведився поет з релігійним матеріалом у «Трьох перстнях». Тут Антонич нагадує народних різьбярів, що обличчя розп'ятого Христа творили подлуг свого обличчя або частіше на взір обличчя того жебрака, що завжди тинявся попід лемківською церквою»⁴.

Але повернімося до двох аналізованих у цій розвідці віршів. С. Росовецький зазначає: «Однією із світоглядних передумов ідеї перенесення біографії Ісуса Христа в Україну було загальноєвропейське середньовічне сприйняття історії. Відомо, що середньовічна людина не помічала повільних змін у суспільстві та природному середовищі, а в сучасності бачила лише повторення того, що вже було раніше. То ж не дивно, що вже візантійські іконописці переодягли персонажів Біблії у свої хітони, туніки, гіматії та мафорії, а на берегах середньовічних західних рукописів вони з'явилися у строях "варварських" королів, лицарів і селян. Хоч у Православному мистецтві продиктовані візантійцями естетичні канони були більш жорсткими, поступово і в Україні з XVII ст. лише на іконах таких як "Покров", "Здвиження" та "Народження Марії" серед натовпу або другорядних персонажів з'являються постаті в національних строях, а пейзажі починають нагадувати міста Західної України. Почнемо з текстів, у яких народження Христа в Україні змальовується вже не як здогад царя Ірода, а як подія поетичної реальності — з поезії Б.-І. Антонича "Різдво" і "Коляда" зі збірки "Три перстені" (1934). Перша звучить ідилічно, але в рядках "Народився Бог на саях в лемківськiм містечку Дуклі..." є й нотка неспокою: "на саях" у давнину — і не таку вже й далеку (подекуди ще на початку XIX ст. — ховали небіжчиків). У "Коляді" напруження внутрішнього драматизму поступово зростає:

*Телють телі з срібла сани,
стелиться сніжиста туть.
На тих саях в синь незнаю
Дитя Боже повезуть.*

*ідут сани, плаче Пані,
снігом стелється життя»⁵.*

⁴ Там само. — С. 23.

⁵ **Росовецький С.К.** Міф про народження і загибель Христа в Україні // Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації літературного тексту. — К., 1998. — С. 10-12.

Отже, наразі варто підійти до омилення двох віршів, зазначених на початку, — «Різдво» і «Коляда». Одразу б хотілося звернути увагу на перший катрен у вірші «Коляда»:

*Тешуть теслі з срібла сани,
стелиться сніжиста путь.
На тих санях в синь незнану
Дитя Боже повезуть.*

Дослідниця Марина Новикова по-своєму трактує вірші «Різдво» й «Коляда» в Антонича: «З усіх сільських занять найчастіше в його світі згадуються ремесла. Втім, і ремесла переважно обираються ті, які й донині ближче стоять до магії, до сотворіння речі яко *сотворіння світу*. Та й тут іде відбір: Антоничеві теслі споруджують храм охочіше, аніж стіл, а стіл — імовірніше, аніж вориння (загорожу). Принцип зрозумілий. Чим символічніший, сакральніший предмет, тим швидше візьмуться його виготовляти Антоничеві майстри-маги. Якщо вже тесати сани, то не прості, а срібні, щоб їхала ними Ясна Пані — Божа Мати...»⁶. Мотив кресання належить до тієї системи мотивів, що постають дуже давніми, адже належать до світотворчих (ткацтво, плетіння тощо — ці заняття мають глибоку архаїчну природу, їх пов'язано з витворенням Всесвіту, тобто з космологічним ритуалом).

І справді, тільки-но прочитавши перший рядок вірша «Коляда», хочемо поставити собі запитання: чому теслі тешуть сани саме *зі срібла*? Як ми знаємо, перший рядок у будь-якому тексті — сильна позиція, яка має щось позначати, на щось указувати, до чогось підштовхувати. Але в цій строфі маємо доволі химерний метафоричний образ: *теслі, які тешуть сани зі срібла*. А чи можна тесати срібло? Можливо, хтось заперечить і скаже, що не варто вдаватися в такі фізичні тонкощі, адже ми працюємо не із сопроматом, але мене особисто перший рядок трохи сконфузив. Ну не можуть сани бути зі срібла. Просто срібло неможливо витесати. Що ж тоді перед нами? Парадокс? Логічна хиба? Гра? Здається, що з першого рядка ми маємо справу з трохи іншим феноменом: це феномен «чуда». Саме як початок чудасії, міфічного дійства можна пояснити цей рядок. Світ, який буде витворено далі, — цей світ неможливо пізнати раціонально, його можна лише пережити, у нього треба вірити, адже він апелює не до раціонального знання реципієнта. Перед нами відкривається містерія про народження Христа.

Але тоді одразу виникає друге запитання:

*На тих санях в синь незнану
Дитя Боже повезуть.*

І ось уже вся містеріальна краса, усе чарівне марення від чудесного потроху зникає, залишається натомість відчуття чогось химерно-страшного, трагічного. Постають асоціації, що на санях раніше везли

⁶ Новикова М. Міфосвіт Антонича // Сучасність. — 1992. — № 9. — С. 86.

небіжчика. А тут раптом у синь незнану мають повезти Боже дитя. Чому саме на санях? Чи не приховано тут *імпліцитних контекстів*? Чи не вбачається в цій першій строфі якоїсь приреченості, наперед визначеної трагічної долі Божої дитини, яка мусить пройти визначений шлях і випити гірку чашу за свій народ, тобто за Україну, чи навіть — Лемківщину.

Можливо, це лише парадокси історії, але Лемківщина проіснувала ще рівно десять років після смерті Б.-І. Антонича. Надалі історія була нещадно жорстокою з цим прекрасним українським простором, схованим за серпанком гір, захищених від світу, зачудованого в легенда і міфах. До 1947 року лемки жили по обидва боки Карпатського хребта. Північну межу з поляками утворили гірські хребти по лінії Пташова — Шимбарк — Цеклин — Жмигород — Дукля (цей *топос* зазначено у вірші «Різдво», він є маркером ритуалу) — Риманів. Далі хребет переходить у Сяноцьку котловину. Крахом для Лемківщини стало закінчення Другої світової війни. Отже, саме тому Б.-І. Антонича часто називають *поетом Атлантиди*. Лемківщина — містичний простір, про який ми знаємо мало. Але у віршах «Різдво» й «Коляда» тут у зимовий час відбувається щось особливе, містеріальне — у Дуклі народився Бог на санях. Образ «саней» одразу налаштовує наше сприйняття на очікування небезпеки, біди, замкненої в магічне коло.

Проте, можливо, варто враховувати ось який компонент: час Різдва, час народження і смерті Христа не має лінійності; це міфічний час, в основі якого — цикл, вічний колообіг, адже щороку в той самий період це дійство повторюється, Христос ізнову народжується — а потім ізнову гине. Поет трансформує історію своєї землі — він перетворює лінійний *хронос* на циклічний і лінійний водночас, адже історія Лемківщини як певного географічного регіону — це лінійна модель розвитку, але саме в цьому місці (не в Палестині, а на Лемківщині, проте в поезії маємо й думку про обраність усіх слов'ян — «*спить слов'янськеє Дитя*») народжується Бог. Отже, поет замикає цикл, підводячи до джерел виникнення лемківського космосу міф про народження Христа. Поет навіть конкретизує місцевість, де народився Бог, — це Дукля.

Метафоричний образ *незваної сині* має особливе прочитання: синій колір найчастіше асоціюється з чимось, що має належність до Божественного, до самого Бога. Синій колір і в українській поезії (П. Тичини), і в російській поезії (зокрема в символістів) указує на чистоту. *Синь незвана* у вірші «Коляда» ніби переінакшує таке прочитання. *Синь* указує на те, що шлях дитяти Божого в цьому світі — це шлях у *незнану синь*, тобто шлях до Бога. Але чому в такому разі в цю синь повезуть на санях, нібито це не народжене щойно дитя, а таке, що народилося одразу мертвим, тобто небіжчик? У цьому проступає трагічний бік міфу, адже народження Христа означає, що розпочався відлік днів до загибелі Христа, коли Його буде розіп'ято, і саме з провини галасливої юрби, яка

не захистить свого месію (амбівалентність міфу). Здається, що в *семіосфері* цього вірша закладено ще одну антиномію, внутрішню дихотомію: усе в цьому світі визначено Богом, Бог створив цей світ за своєю подобою, Бог вирішив відрядити у цей світ задля його порятунку Свого Сина, але саме народження Христа чи не найтрагічніше явище, адже на початку ми вже знаємо, чим завершиться міф: Христа буде зраджено, юрба не захистить Того, хто прийшов порятувати її від самої себе, від світу, що потонув у гріхах.

Рядок «Гешуть теслі з срібла сани» повторюється в першому й другому катренах, це повторення ніби окреслює магічне коло (слово «крисані» наштовхує саме на таке прочитання), це структурна частина складного ритуалу. Також варто зауважити, що два вірші «Різдво» й «Коляда» постають у формі хреста: з одного боку, ми маємо рух на снях, тобто це горизонтальний рух, з іншого – приходить Христос, і в цьому разі ми вже маємо справу з вертикальним рухом. Подібна внутрішня структура має глибоке значення й багато чого дає для розуміння поетичної семіосфери.

Другий образ, який виникає в обох віршах, — це образ Пані, тобто Марії. Якщо у вірші «Різдво» Марію названо, то в поезії «Коляда» спочатку ми маємо Ясну Пані, а в останньому катрені — просто *плаче Пані*. Що ж це за Ясна Пані з очима, *наче у сарни*? Чи це не та *Mater Dolorosa*, скорбна страждальна мати, яка одразу асоціюється в читацькій уяві з ніччю після розп'яття Христа, ніччю скорботи й жалю, найстрашнішою для Марії, яка віддала на поталу свого єдиного Сина?! І знову постає антиномія між Божим замислом і людськими почуттями. Але чому вже у вірші «Коляда» ми маємо образ Пані, яка плаче, адже начебто її Дитяті поки що нічого не загрожує?

*Ходить сонце у крисані,
спить слов'янськеє Дитя.
Їдуть сани, плаче Пані,
снігом стелиться життя.*

Але це в тому разі, якби ми не знали, що чекає на долю Дитини, а перед нами не звичайне народження. Перед нами магічне коло, містерія. У цьому разі ми є співучасниками ритуалу, отже, уже знаємо й трагічний фінал, який чекає на Немовля. Поетові вдалося показати найвищі реєстри болю, людського болю матері через смерть своєї дитини: Ясна Пані (означення *Ясна* в цьому разі може бути співвіднесене з означенням «чиста, непорочна») не може відвести тяжкої Доли від своєї Дитини. Вона може лише плакати, оплакуючи за народними звичаями небіжчика. Дитя тільки-но народилося, але час міфу — це особливий час, сконденсований, вічність опрорює себе за мить, і мить, навпаки, триває вічність.

Доволі складними є образи місяця — золотого горіха в долоні в Марії (можливо, це той самий *Богородичний хліб*, специфічна паляниця). Цікавим у вірші є протиставлення двох кольорів — срібного й золотого.

Золотий колір передовсім асоціюється з Божественним, натомість срібло — «жіночий колір», це колір Богородиці. Важливо згадати в цьому контексті вжитий білий колір, що завжди асоціюється з чистотою, є кольором вічності. Отже, міфологема постає амбівалентною: є смерть, але є й чистота. Образ руки, у якій Божа Мати тримає місяць-горіх, символізує, нібито Марія все ж таки має волю над тим, що станеться, ніби вона своєю рукою може вирішити долю сина.

У вірші «Коляда» маємо порівняння очей Ясної Пані з очима сарни, джерелом якого може бути або Пісня Пісень, або ж, що ще ймовірніше, біблійні легенди про апостолів. У будь-якому разі можна сказати про те, що аналізована поезія Б.-І. Антонича має два плани — два світи: людський і Божественний, земний (реальний географічний) і міфічний (сакральний, безкінечний).

С. Росовецький указує на те, що «фольклорний відбиток цієї версії міфу зберегла, на нашу думку, галицька колядка кінця ХІХ ст., у якій Богородиця розпитує про свого "синонька" і отримує від "сонечка" таку відповідь:

— Там під Львовом, там під Краковом,
Там Го стіймали, розкривували.

Хоча тут і застосовано формулу "під Львовом, під Краковом", де знаходимо прийоми "типизації простору", усе ж таки вона вказує і на Західну Україну, і на поляків як винуватців загибелі Христа⁷. До міфу про народження й загибель Христа в Україні дослідник застосовує формулу антрополога К. Леві-Строса, яка в Б.-І. Антонича набуває такого співвідношення між значенням функції й значенням аргументу: «Побудована за цими правилами, логічна схема саморозвитку міфу про народження і загибель Христа в Україні матиме такий вигляд: Загибель (Україна): Спасіння людства (Христос): нова, в Україні Загибель (Христос): Спасіння людства (відроджена Україна). Таким чином, Христос, удруче народившись і загинувши в Україні, виступає як *медіатор*, що допомагає Україні, відродившись після страждань, привести людство до нового статусу»⁸.

Але для розуміння семіосфери віршів, імпліцитних підтекстів, варто вдатися й до фонічного аналізу, відповідно до моделі, яку запропонував дослідник Ігор Качуровський. Науковець зазначає: «Звуки можуть віддавати всі нюанси людських настроїв — від безжурної прогулянки на санях зимою, через радість і щастя шлюбної подорожі, черва жах і тривоги аж до останньої мандрівки в небуття...»⁹. Або ж: «Часом звукова організація символічної поезії допомагає ліпше розкрити її зміст і сама таким чином набуває певного

⁷ *Росовецький С.К.* Міф про народження і загибель Христа в Україні // Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації літературного тексту. — К., 1998. — С. 13.

⁸ *Там само.* — С. 17.

⁹ *Качуровський І.* Фоніка. — Мюнхен: Український вільний університет, 1984. — С. 160.

символічного значення — хоч авдитивні й візуальні образи поезії, взяті окремо, не обов'язково мають бути символами»¹⁰.

У статті «Символіка й містика фонічних компонентів літературного твору» І. Качуровський порушує таке важливе питання: «Подібно до того, як на тому самому інструменті можна грати й сумну й веселу мелодію, так і з певних звуків мови — залежно від того, який зміст передають слова, до яких ті звуки належать, можна витворювати акомпаньямент різних (часто протилежних) настроїв. Вирішальним є не звук, а зміст»¹¹. «Звернімо увагу на один деталь: коли кінські підкови креснуть по каменю — і поет відтворює це звуком "к" — це звичайне звуконаслідування. Але чому козак сумує на у, а ніжитья й милується на і? Очевидно — напрошується відповідь, лише тому, що ці звуки мають якесь позарозумове, символічне або й містичне значення (маркування наше. — Д.Д.)»¹². Звук «у» для дослідника передовсім асоціюється зі смутком і тугою, як, скажімо, у поезії «Жаль» Б. Лепкого. Особливе символічне навантаження має й звук «л» у поетичних творах: «Палятьальне "л" — це один із тих звуків, що їх найчастіше вживають поети у символічному значенні»¹³. «Галина Чорнобицька навіть вигадала собі псевдонім, де ім'я починалося з "л", а в прізвищі "л" виконувало функцію опорової приголосної: Лідія Далека»¹⁴. Натомість у тих віршах, де «л» співдіє, за висловом І. Качуровського, з «р» символіка перетворюється в містику, як у віршах Олега Ольжича.

Отже, визначмо ті звуки, які є важливими для конструювання атмосфери віршів, внутрішньої семантики. Для того щоб не забирати багато місця в роботі, одразу запропонуємо таку таблицьку за результатами фонічного аналізу двох віршів:

«Різдво»

1 р	3 н				
	4 і	2 л	2 у		
2 р	1 н		2 л	1 у	
2 р	1 н	2 і	2 л	1 у	
2 н	3 і		1 у		
2 р		1 і	1 л	1 у	
1 р	1 н	2 і	1 л	1 у	
1 р		2 і	1 л		

«Коляда»

2 і	1 у	1 н	2 л	3 с	1 з
1 і	1 у	1 н	1 л	4 с	
1 у	6 н		2 с	1 з	

¹⁰ Там само. — С. 167.

¹¹ Там само. — С. 175.

¹² Там само. — С. 163.

¹³ Там само. — С. 169.

¹⁴ Там само. — С. 172.

1 у				1 з	
2 і	1 у	1 н	2 л	3 с	1 з
1 і		4 н		4 с	
1 і		4 н		1 с	
1 і	1 у	2 н			
1 і	1 у	2 н		2 с	
		1 н	1 л	3 с	
1 і	1 у	2 н	1 л	1 с	
1 і		1 н	1 л	3 с	

Отже, маємо парадигму повторюваних звуків, які налаштовують реципієнта на прочитання поезії в певному семіотичному ключі. Як можна помітити, найчастіше поет вдається до використання звуків «у», «л», «н». Другий звук, як було зазначено, указує на символічне значення поезії, адже сам звук має символічне навантаження, перший — асоціюється зі смутком, тугою, бідною. Алітерація «с-н» — це своєрідна анаграма в цих вторах. Звукова константа, що в різних культурах, до речі, може мати своє символічне навантаження. Також хочеться зауважити й щодо вживання звука «ц» у вірші «Різдво». Цей звук спричиняється до доволі специфічних асоціацій, до певної *ляльковості, поцяцькованості*.

З огляду на зазначене вище підсумуємо, що подібна фонічна організація вірша на звуковому рівні потверджує зовнішню семантику таємничого образу Пані (Божої Матері), яка плаче, адже знає про трагічну долю свого Сина; у такому разі вірш усвідомлюється в свідомості реципієнта як такий, що віщує небезпеку, трагедію, викликаючи відповідні співчуття, співпереживання, настрої туги й жури. Фонічний шар за принципом античної ентелехії доповнює зовнішню семіосферу поезії, опроравлиючи міф про народження й загибель Христа в Україні. У вірші «Різдво» звук «л» співдіє зі звуком «р», що перетворює символіку на містику, перед читачем розгортається складний містеріальний сюжет. І справді, внутрішня структура цього невеличкого формально вірша має дуже глибокі джерела, один маленький вірш у свідомості спричиняється до співпереживання великої події — народження й загибелі Христа, що за своїм внутрішнім значенням співвідносна з містерією. Врешті, барокові містерії часто зверталися саме до цієї події, що є цілком природним і логічним.

Отже, у поезії Б.-І. Антонича маємо розгортання кенотичної історії. У цих віршах важливо вказати й на апокрифічний мотив, яскраво в них представлений. Те, що подія розгортається в Дуклі — визначеному топосі, указує, що цей топос постає маркером ритуалу. Образність поезії багато в чому завдячує сугестивним прийомам. Читач ніби перетворюється на глядача чарівного містеріального дійства (можна припустити, що перед нами — справжній *екфрасис*, подібно до 18-ї пісні в «Іліаді», де описано, що

буде на щиті після того, якого його викує Гефест, адже екфрасис — це опис архітектури, пластичного зображального мистецтва в літературному тексті, із чим ми маємо справу й у поезії Б.-І. Антонича).

МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тести — спеціально підготовані завдання, виконання (чи невиконання) яких свідчить про наявність (або відсутність) в учнів певних знань, умінь, навичок з відповідного предмета, зокрема з української мови.

Тестові завдання з української мови складені згідно з чинною програмою з цієї навчальної дисципліни відповідно до кожного класу і спрямовані на виявлення рівня теоретичних знань і практичних умінь та навичок.

Для виконання пропонуються:

1. Тести з однією правильною відповіддю, що складаються з умови (запитання) та чотирьох або п'яти варіантів відповіді, правильним із яких є лише один, решта — дистрактори (правдоподібні неправильні відповіді).

2. Тестові завдання на встановлення відповідності складаються з 2 колонок (1-а позначена буквами, 2-а — цифрами). Треба співвіднести подані в колонках записи та зробити позначку в таблиці відповідей; при цьому варто врахувати, що один рядок у правій колонці є зайвим.

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ ДО ВИКОНАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Уважно прочитайте тестове завдання.
2. Згадайте теоретичний матеріал (правило), яке допоможе вам у виконанні тесту.
3. Переконайтеся в наявності чи відсутності в тестовому завданні слів **ОКРІМ** або **НЕ**, які докорінно змінюють відповідь на завдання тесту.
4. Прочитайте всі подані варіанти відповідей.
5. Одразу відкиньте ті, у неправильності яких ви впевнені.
6. Уважно працюйте над кожним словом (реченням) тих варіантів, які залишилися.
7. Виберіть правильний варіант, позначивши його відповідно.

РІЗНОВИДИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Позначте рядок, у якому допущено помилки у вживанні апострофа.

А. Кав'ярня, між'ярусний, Мар'яна, пів'яблука, нав'ючений.

Б. Дит'ясла, верб'я, п'ять, пір'я, Стеф'юк.

В. Пів'юрти, Припять, безіменний, об'їздити, рутв'яний

Г. Торф'яний, під'їхати, матір'ю, в'язи, зв'ялити.

2. Позначте рядок, у якому апостроф потрібен НЕ в кожному слові.

А. Пів...яблука, любов...ю, п...ята, об...їжджений.

Б. Черв...як, подвір...я, слов...яни, верф...ю.

В. Без...язикий, Призов...я, м...ята, трав...яний.

Г. Мін...юст, між...ярусний, тьм...яний, духм...яний.

4. У якому рядку всі слова пишуться з Ї:

А. Багат...ма, кін...чик, міл...йон, ремін..., літ...ні.

Б. Приятел...ці, нен...ці, дон...ці, різ...бяр, добровол...ці.

В. Парас...ці, Гал...ці, Натал...ці, т...мяний, веселит...ся.

Г. Поділ...ський, домен...щик, черешен...ці, кул...ці, гіл...ці.

5. Позначте рядок, у якому спрощення приголосних у всіх словах передається на письмі.

А. Заїз...ний, піс...сот, хвас...ливий, со...нце.

Б. Очис...ний, піс...надцять, випус...ний, ус...но.

В. Студен...чин, п'я...десять, відпус...ка, сер...це.

Г. Безчес...ний, блис...нути, якіс...ний, щотиж...ня.

6. Виберіть рядок, у якому всі слова вживаються з ненаголошеним И:

А. Стр...міти, в...л...чати, кр...вавий, ч...решня.

Б. Пер...літ, чер...вики, сл...вовий, стр...мати..

В. Пл...вти, тр...мати, тр...вога, гл...тати.

Г. Гл...б...на, в...соч...на, л...в...ня, ш...рочінь.

7. Слова пишуться з буквою И в усіх рядках, ОКРІМ:

А. Тр...вожний, м...нулий, мед...цина, мер...діан.

Б. Зуп...нився, бр...ніти, м...сливець, стр...міти.

В. М...стецтво, тр...валий, велос...пед, м...луватися.

Г. Тр...мати, завм...рати, м...телик, м...лодійний.

8. Укажіть рядок іменників, у якому на місці пропуску пишеться одна й та ж буква.

А. Кош...чок, мороз...во, мел...во, відер...чко, лож...чка, вікон...чко.

Б. Дощ...чка, горл...чко, горл...чка, коз...ня, вивед...ння, стріч...чка.

В. Дощ...чок, галяв...нка, печ...во, стол...чок, озер...чко, пряд...во.

Г. Смуж...чка, зар...во, вовч...ня, дон...чка, мереж...чка, мар...во.

9. Позначте рядок, у якому в усіх суфіксів слів слід писати ц.

А. Чуко...ький, Дрогоби...ький, солда...ький, коза...тво.

Б. Молоде...тво, юна...тво, парубо...ький, злочинни...ький.

В. Узбе...ький, калми...ький, чува...ький, кріпосни...ький.

Г. Найми...ький, тка...тво, кріпа...ький, чума...ький.

10. Позначте рядок, у якому допущено помилки в написанні займенників:

А. Яка-небудь, дещо, кого-небудь, аби з кого, нічий.

Б. Що-небудь, декотрі, будь-ким, аби на кому, ніхто.

В. Деякий, хтозна-кого, казна у чому, хтозна відчого, з казна ким.

Г. Хтозна-що, хтозна-на-чому, деякий, хтозна-кого, абиякого.

Д. Яка-небудь, де що, кого-небудь, аби з кого, нічий.

11. Позначте рядок, де наявна помилка.

А. Прем'єр-міністр, хліб-сіль, народно-визвольний, далекоглядний.

Б. Радіоапаратура, чар-зілля, м'ясо-молочний, волелюбний.

В. Військо-морський, лісостеповий, кисло-молочний, білосніжний.

Г. Генерал-лейтенант, віце-президент, екс-чемпіон, контратака.

Д. Сніжно-білий, фізико-математичний, радіофізичний, соціолінгвістика.

12. Укажіть рядок, де всі слова пишуться з м'яким знаком.

А. Порт..єра, Монтеск..є, ател..є, миш..як, кар..єра.

Б. Міл..йон, павіл..йон, барел..єф, бул..йон, ін..єкція.

В. Н..ютон, ал..батрос, міл..ярд, конферанс..є, Мол..єр.

Г. Інтер..єр, прем..єра, кан..йон, фел..єтон, біл..ярд.

13. Усі слова є спільнокореневими в рядку

А. Весняний, веснянка, весна, навесні.

Б. Мовчати, мовчиш, мовчу, мовчали.

В. Лисиця, лис, лисий, лисина.

Г. Вода, водій, водити, підводний.

Д. Бесіда, бескид, безбарвний, безколірний.

14. Граматично правильне закінчення речення «Мрії про майбутнє, ...»

А. думки летять кудись далеко.

Б. здається все минуле таким далеким.

В. згадую прожиті дні.

Г. нас кличе до себе минуле.

Д. перед нами постають незнані світи.

ЗАВДАННЯ НА ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ

1. Установіть відповідність між іменниками та відмінами, до яких вони належать.

1 перша

А злока, бідолаха, хитрюга вельможа

2 друга

Б кір, Сибір, тигр, біль

3 третя

В папороть, путь, лань, мить

4 четверта

Г плем'я, вим'я, тім'я, сім'я

Д жіноцтво, листя, теля, дівча

2. Установіть відповідність.

Розряд за значенням прикметника

Приклад

1 якісні

А вовча натура, лисячий хвіст

2 відносні

Б глиняний горщик, кришталева ваза

3 присвійні

В мамина пісня, вовчі зуби

4 відносно-якісні

Г срібний голос, золоті колоски

пшениці

Д міцне коріння, широкий степ

3. Установіть відповідність.

Слово

- 1 другий
- 2 двоякий
- 3 подвосний
- 4 жодний

Частина мови

- А числівник
- Б прикметник
- В дієприкметник
- Г займенник
- Д іменник

4. Установіть відповідність.

Займенники

- 1 їхній, ваш, твій
- 2 хтозна-що, дехто, щось
- 3 ніскільки, нікотрий, ніщо
- 4 який, хто, що

Розряд за значенням

- А присвійні
- Б неозначені
- В заперечні
- Г відносні
- Д означальні

ПЕРЕВІР СЕБЕ (ТЕСТОВИЙ ПРАКТИКУМ ОЛІМПІАДНОГО РІВНЯ)

1. Установіть відповідність.

Вид підрядного речення

- 1 обставинне причини
- 2 обставинне часу
- 3 обставинне умови дитинства.
- 4 обставинне місця

Приклад

- А Вони зустрінуться, коли засяють зорі.
- Б Книга корисна, коли її читають.
- В Я згадую село, де пройшло моє дитинство.
- Г Усі в чеканні істинної ласки, бо навіть ніч свого чекає дня.
- Д Ми підем, де трави похилі.

2. З'ясуйте тип простих речень.

Тип речення

- 1 просте неповне
- 2 односкладне
- 3 двоскладне непоширене
- 4 двоскладне поширене

Приклад

- А Рання весна.
- Б Здавалося, що все закінчилось.
- В Тут люди приязні.
- Г На небі – зорі.
- Д Дід був старий.

3. Установіть відповідність між словами та правилами їх написання.

1 виїз..ний, гус..нути, корис..ний	А спрощення в групах приголосних не відбувається в жодному слові
2 хвас..нути, пес..ливий, зап'яс..ний	Б спрощення в групах приголосних відбувається в усіх словах
3 хрус..нути, доблес..ний, компос..ний	В наведено винятки з орфограми «Спрощення в групах приголосних»
4 пес...ливий, кіс...лявий, хвас...ливий	Г спрощення в групах приголосних відбувається в двох словах
	Д спрощення в групах приголосних відбувається в одному слові

4. Установіть відповідність між словами та правилами їх написання.

1 т..мяний, рибал..ство, нян..ці	А усі слова пишуться без
Б	
2 русал..ці, Оксан..ці, Уман..щина	Б два слова пишуться з Б
3 Гуцул..щина, Ковел..щина, Коростен..щина	В усі слова пишуться з Б
4 нен..ці, сторін..ці, дівчин..ці	Г одне слово пишеться з
Б	
	Д усі слова можуть писатися як із Б, так і без нього

5. Визначте, який вид підрядного речення відповідає фрагментові складного речення.

Характеристика речення

- 1 означальне
- 2 з'ясувальне
- 3 обставинне допустове
- 4 обставинне мети

Приклад

- А** Ми зібралися на екскурсію, хоч...
- Б** Той день, що..., я запам'ятаю.
- В** Треба багато працювати, щоб...
- Г** Мені здалося, що...
- Д** Я піду туди, куди...

6. Установіть відповідність між реченнями та їхніми характеристиками (розділові знаки пропущено).

Характеристика речення

- 1 складнопідрядне речення
- 2 складносурядне речення

Приклад

- А** Чи то праця задавила молодую силу чи то нудьга невсипуща його звалила.
- Б** Не знаю я що буде після нас.

3 безсполучникове речення **В** Швидко смеркало і стало зрозуміло що осінь не за горами.

4 складне речення з різними видами зв'язку

Г Іду полем бур'янищами раз по раз обминаючи глибокі вирви з-під снарядів ледве не вщерть наліті каламутною талою водою відлига вже третій день і прислухаюсь до туману.

Д Я думала весна для всіх настала.

7. Установіть відповідність між реченням та його характеристикою.

1 складносурядне єднальне

А На тому боці, ген під обрієм, примостилося село, а над ним посотались угору сірими верболозами дими з коминів.

2 складносурядне розділове

Б Вітер улігся, і в ранковій тиші в голубе небо раптом ударив на сполох дзвін.

3 складносурядне протиставне

В Тисячі людей копошилися по вулицях та дворах, бігли зі зброєю у визначені місця, ставали до заборол.

4 просте з однорідними присудками

Г Він був готовий, як звір, кожної миті при спротиві напасти на пастухів, аби лиш заволодіти їхньою їжею.

Д Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила.

8. Установіть відповідність.

Стиль

Словосполучення

1 художній

А офіційний Київ, програма ядерного роззброєння, інтереси країни.

2 розмовно-побутовий
сонця

Б осінні карнавали, хуртовина айстр, посмішка

3 публіцистичний

В відповідно до рішення, згідно з регламентом, за звітний період

4 офіційно-діловий

Г реготи справляти, виводити на чисту воду, голова макітриться

Д стиль, аспекти вивчення звуків, асиміляція

9. Установіть відповідність між словами та способами їхнього творення.

Спосіб

Слова

1 безафіксний

А килимар, радість, потужність, волосина

2 префіксальний	Б відліт, перехід, обєріг, заклик
3 префіксально-суфіксальний	В безбарвний, безмежний, суглинок, опийок
4 суфіксальний	Г безпідставний, прикордонник, пароплавчик
	Д невеселий, записати, прадід, премудрий

10. Установіть відповідність між іменниками та родами, до яких вони належать.

1 чоловічий
лань	А папороть, дівчина, путь,
2 жіночий	Б кір, вельможа, Сибір, тигр
3 середній
дівча	В жіноцтво, листя, теля,
4 спільний	Г дріб, ступінь, мить, лист
Г злюка, бідолаха, хитрюга

11. Установіть відповідність.

<i>Член речення</i>	<i>Приклад</i>
1 означення	А Дівчинка аж світилася від щастя.
2 обставина	Б Вчитися – справа нелегка.
3 присудок	В Ключі від щастя в наших руках.
4 додаток	Г Вбити чайку – це сором і ганьба для мисливця.
Д Командир махнув рукою.

12. Установіть відповідність між словами та їх написанням

1 дзв(?)якнути, мавп(?)ячий, моркв(?)яний	А усі слова пишуться з апострофом
2 цв(?)ях, тьм(?)яний, торф(?)янистий	Б два слова пишуться з апострофом
3 арф(?)яр, солов(?)ї, без(?)язикий	В усі слова пишуться без апострофа
4 роз(?)юшити, св(?)ято, різьб(?)яр	Г одне слово пишеться з апострофом
Д слова можуть писатися як з апострофом, так і без нього

13. Установіть відповідність.

1 усі слова пишуться із суфіксом -ЦЬК
Запоріжжя	А Рига, Париж,
2 усі слова пишуться із суфіксом -ЗЬК	Б чех, товариш, Іртиш
3 усі слова пишуться із суфіксом -СЬК	В ткач, турок, Овруч

4 2 слова пишуться із суфіксом ЦБК, 1 – із -ЗБК

Г парубок, козак, Буг
Д слова можна писати з різними суфіксами залежно від контексту

14. Установіть відповідність.

- 1 лісо/степовий, східно/китайський,
ново/грецький, червоно/щокий
2 історико/культурний, темно/червоний,
разом
фінансово/економічний
3 вічно/юний, діаметрально/протилежний,
щиро/вдячний
4 хоч/не/хоч, кінець/кінцем, раз/у/раз

А усі слова пишемо окремо

Б усі слова пишемо

В усі слова пишемо через дефіс

Г слова пишемо як окремо, так і через дефіс
Д два слова пишемо через дефіс, одне – окремо

15. З'ясуйте, якими частинами мови є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово).

Жаль розлучатися з прозорим весняним лісом, що весело сяяв у лагідному сонячному промінні, жаль було прощатися (1) з його добрим і бадьорим настроєм, а ще, мабуть, жалкіше було думати про те, що ясні пташині голоси невдовзі залишаться десь (2) іззаду, (3) наче їх (4) не було ніколи.

- А прислівник
Б прийменник
В сполучник
Г частка
Д займенник

16. Установіть відповідність.

- 1 веселка, п'ятий, знайшли
2 пальто, вікно, шимпанзе
3 журі, кіно, рагу
4 родовід, радість, мить

А усі слова мають нульове закінчення

Б усі слова не мають закінчення

В усі слова мають виражене закінчення

Г є слова відмінювані й невідмінювані

Δ одне слово відмінюване, два
– невідмінювані

17. Приєднайте до частини «Мати з ніжністю схилилася над колискою...» запропоновані варіанти та з'ясуйте тип кожного з утворених речень.

Варіант завершення речення

1 ...і заспівала пісню.

Тип речення

А просте з відокремленим членом речення

2 ...і з її вуст полилася дивна мелодія.

Б складнопідрядне

3 ...у якій лежала дитина.

В складносурядне

4 ...плетеною з лози.

Г просте з однорідними членами

Δ безсполучникове речення

18. Установіть відповідність між складними безсполучниковими реченнями та розділовими знаками, які необхідно в них поставити (пропущені й інші розділові знаки).

1 тире

А Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко.

2 кома

Б Треті півні заспівують я вернусь додому.

3 двокрапка

В А я додам любити можна поезію в добу ракет.

4 крапка з комою

Г На хвилину раптом стихли голоси спинилися тіні.

Δ Закурілася земля задиміла пішов дощ дрібний та тихий мов крізь сито засіяв стрепенулися темні ліси і розправляючи підставляли своє загоріле листя під дрібні дощові краплі.

МІНІ-СЛОВНИК «ФІЛОЛОГІЧНООЛІМПІАДНИХ» ТЕРМІНІВ

Абревіатура – похідне слово, утворене шляхом скорочення декількох твірних слів із наступним поєднанням їх в одне ціле.

Абревіація – спосіб творення складноскорочених слів (абревіатур) на основі словосполучень.

Адвербіалізація – вид конверсії, що полягає в переході слів з інших частин мови в прислівники.

Ад'єктивізація – вид конверсії, що полягає в переході слів з інших частин мови у прикметники.

Активна лексика – сукупність слів тієї чи тієї мови, що в певний період її існування сприймається як звичайні сучасні слова без помітних ознак їх новизни чи застарілості.

Акцентуація – тип деривації, який полягає у зміні наголосу.

Ампліфікація – стилістична фігура, яка полягає в нагромадженні однорідних мовних елементів у тексті (прийменників, сполучників, епітетів тощо) для підсилення емоційності та виразності висловлення.

Антитеза – фігура мови, що полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту

Антропонім – будь-яке власне ім'я людини (особисте ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім).

Апелативація – різновид деривації, який реалізується втратою власною назвою здатності називати лише один предмет із ряду однорідних і набуття нею здатності до узагальнення, тобто це перехід власних назв у загальні.

Арго – один із різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка якої-небудь вузької замкненої соціальної або професійної групи, незрозуміла для сторонніх.

Арготизми – спеціальні слова або вирази, які вживають представники окремих соціальних груп для засекречення, утаємничення своєї мови.

Архаїзм – мовна одиниця, яка на сучасному етапі розвитку мови є застарілою, зовсім вийшла з ужитку або витіснена сучасними відповідниками.

Асиміляція – артикуляційне уподібнення звуків один одному в межах слова або словосполучення, взаємне пристосування звуків один до одного в потоці мовлення.

Афоризм – стислий влучний вислів, узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі.

Біблеїзми (бібліїзми) – вислови зі Святого Письма, що вживаються в літературній мові, зокрема в художньому та публіцистичному стилях для створення словесно-художніх образів.

Білінгв — людина, яка володіє як мінімум двома мовами.

Білінгвізм (двомовність) — специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави; подвійна мова.

Вербалізація – вид конверсії, який полягає в переході інших частин мови до розряду діслів; такі слова починають виконувати роль діслівного присудка.

Демінутиви – слова, що виражають значення зменшення та переважно мають відтінки позитивної оцінки, пестливості.

Ділінгвізм – володіння літературною мовою та однією з діалектних форм спілкування.

Евфемізми – слова і вирази, що вживаються для уникнення слів із грубим, непристойним змістом чи забарвленням.

Екзотизми – слова, які позначають реалії, притаманні лише певній національній лінгвокультурній спільноті й відсутні в інших мовах і культурах.

Епіграф – компонент тексту, розміщений перед текстом або його частиною; переважно є цитатою з відомого тексту, афоризмом, приказкою тощо.

Етнолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.

Етніонім – назва народу, племені, етнографічної групи, народності, нації.

Етнотекст – текст, мовний код якого є рідним для автора – носія конкретних етнокультурних рис.

Жаргон – один із різновидів соціальних діалектів, що відрізняється від загальноновживаної мови використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, іноді й особливостями вимови.

Інтер'єктивізація – вид конверсії, що полягає в переході у вигуків слів із різних частин мови.

Калька – слово або вираз, створені питомими мовними засобами за зразком слів і виразів іншої мови; буквальний переклад з іншої мови.

Композиція (основоскладання) – утворення складних слів поєднанням кількох основ, основи та цілого слова.

Конверсія (морфолого-синтаксичний спосіб творення) – морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, перехід слова з однієї частини мови до іншої.

Концепт – змістовна одиниця ментальної системи, відображена в людській психіці й позначена словесно.

Кон'юнкціоналізація – перехід частин мови в сполучники.

Лексема – слово як сукупність усіх його форм і значень, як структурний елемент мови – вияв слова в його конкретних реалізаціях.

Лексика – сукупність слів, словниковий склад мови загалом або її діалекту, а також певної сфери спілкування, стилю мови, творів письменника або певного твору.

Лексика побутова – лексика, до складу якої входять слова, що називають предмети та явища, поширені в побуті всіх груп населення.

Лексика просторічна – слова, які вживають переважно в розмовно-побутовій мові, а також у художніх творах як стилістичний засіб (надає грубуватої, зневажливої характеристики зображуваному).

Лексика розмовна – слова розмовної мови, що протиставляються стилістично нейтральній та книжній лексиці літературної мови своїм емоційно-експресивним забарвленням і функціонально-стильовим навантаженням.

Лексика фамільярна – лексика, властива побутовому мовленню або просторіччю, яка має невимушений чи безцеремонний характер.

Лінгвоцид (мововбивство) — свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як основної ознаки етносу; спрямований насамперед проти писемної форми мовлення; кінцева мета лінгвоциду – не геноцид, тобто фізичне винищення певного народу, а етноцид – ліквідація цього народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу.

Метатеза – заміна в слові менш зручних для вимови поєднань звуків зручнішими; перестановка звуків.

Мова — природна система комунікативних знаків і правил їх функціонування.

Мова-еталон — ідеальна мовна система, спеціально сконструйована лінгвістом, у якій представлені універсальні властивості всіх мов, як основа (тло) для зіставних досліджень мов.

Мовлення – процес говоріння, що передбачає мовця-адресанта, слухача-адресата й певну сукупність інформації, заради якої здійснюється спілкування; конкретно застосована мова; засоби спілкування в їх реалізації.

Мовна асиміляція – процес утрати етносом рідної мови й перехід на мову іншого (панівного) етносу.

Мовна картина світу – спосіб відображення реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами.

Мовна компетенція – рівень знання своєї мови певним індивідом.

Мовна норма – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування.

Мовна політика — сукупність ідеологічних принципів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи в певному напрямі.

Мовна ситуація — сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні в межах певних адміністративно-політичних утворень.

Мовний етикет — усталені мовні звороти, типові формули, які використовуються в конкретних ситуаціях спілкування й відповідають національно-культурним традиціям певного соціуму.

Мовні контакти — взаємодія двох чи більше мов, яка впливає на структуру та словниковий склад однієї чи багатьох із них.

Модальність — суб'єктивно-оцінне ставлення мовця до змісту висловлюваного в плані реальності чи ірреальності.

Морфема — мінімальна значуща частина слова, що має властивість відтворюватися й повторюватися.

Народна етимологія — помилкове переосмислення запозичення шляхом установлення зв'язків із відомим словом рідної мови на підставі деяких загальних ознак, надзвичайно поширене в діалектному мовленні.

Нумералізація — вид конверсії, що полягає в переході іменників у неозначено-кількісні числівники.

Оказіоналізм — незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення.

Ономастика — розділ мовознавства, що вивчає історію виникнення, розвитку власних імен у літературній мові та діалектах.

Препозиціоналізація — вид конверсії, що полягає в переході частин мови в прийменники.

Прономіналізація — вид конверсії, спосіб словотворення, який полягає в переході слів з інших частин мови в займенник унаслідок утрати чи послаблення їхнього лексичного значення й набуття узагальнено-вказівного значення.

Просторіччя — один зі структурно-функціональних різновидів загальнонародної мови, який, не маючи територіальних або вузькосоціальних обмежень, разом із діалектами та жаргонами протистоїть літературній мові, її розмовному стилю.

Професіоналізми — слова або вислови, властиві мові людей певної професії, ремесла, фаху.

Сленг — особливості мовлення чималих верств носіїв мови, пов'язаних не лише груповою, корпоративною спільністю, а й просторовою, використовується для посилення експресивності висловлювання.

Субстантивізація — різновид морфолого-синтаксичного способу словотворення, вид конверсії, що полягає в переході слів (словоформ) з інших частин мови до класу іменників.

Суржик – поширена в Україні розмовна назва ненормативного індивідуального мовлення певної особи та соціолекту певної групи, що будуються на основі змішування, інтерференції елементів двох і більше мов.

Термін – слово або словосполучення, що слугує найменуванням спеціальних понять певної галузі знання – науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо.

Топонім – географічна назва.

Топоніміка – розділ мовознавства, що вивчає географічні назви (топоніми), їхнє функціонування, походження, значення, структуру, ареал розповсюдження, розвиток і зміни в часі.

Частини мови – це лексико-граматичні розряди слів, які характеризуються спільними лексичними ознаками, властивими їм граматичними категоріями, основними синтаксичними функціями й засобами словотворення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. – (Словники України).
2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. — К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
1. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.
2. Панько Т.І. Українське термінознавство: Підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
3. Полюга Л.М. Словник українських морфем : понад 45 000. – Вид. 3-є, допов. і випр. – К. : Довіра, 2009. – 554 с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2010. – 844 с.
5. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
6. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / [Голянич М.І., Стефурак Р.І., Бабій І.О.] ; за редакцією М.І. Голянич. – Івано-Франківськ : видавець Голіней О.М., 2011. – 268 с.
7. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.

8. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2007. – 752 с.
9. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / Міжнародний фонд «Відродження» — К. : АртЕк, 1998. – 335 с.

ЗМІСТ

ПОРАДИ ЩОДО НАПИСАННЯ ТВОРУ.....	2
ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ ТВОРІВ.....	6
ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ ЕСЕ	11
АНАЛІЗ РЕЧЕННЯ ЯК РІЗНОВИД ОЛІМПІАДНОГО ЗАВДАННЯ. ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ФАХІВЦЯ.....	13
ЗРАЗКИ РОЗБОРУ ПРОСТИХ І СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ	21
ПРОПОЗИЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗАВДАННЯ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ	33
АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ПРАКТИКУМ.....	45
МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	54
АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ ДО ВИКОНАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ...	54
РІЗНОВИДИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	54
ЗАВДАННЯ НА ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ	56
ПЕРЕВІР СЕБЕ(ТЕСТОВИЙ ПРАКТИКУМ ОЛІМПІАДНОГО РІВНЯ) ...	57
МІНІ-СЛОВНИК «ФІЛОЛОГІЧНООЛІМПІАДНИХ» ТЕРМІНІВ	63
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	67